

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему: «Літературна і громадська діяльність

Олександра Олеся (1878–1944 рр.)»

Студентка 4 курсу, група СОІ-41
Спеціальність 014.03 середня освіта
(Історія)

Білоока Світлана Степанівна

Керівник:

Райківський Ігор Ярославович

доктор історичних наук, професор

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Формування світогляду і віхи життєвого шляху Олександра Олеся	10
РОЗДІЛ 2. Літературна творчість. Громадянська позиція автора ..	18
РОЗДІЛ 3. Національно-культурна і політична діяльність	43
3.1. В Україні	43
3.2 На еміграції.....	47
РОЗДІЛ 4. Використання матеріалів дослідження на уроках історії	56
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Олександр Олесь (Кандиба) – визначний український письменник, поет, драматург, перекладач і громадський діяч. Його творчість сягає першої половини ХХ століття, ставши яскравим явищем в українській літературі. Уродженець Слобожанщини, Олександр Олесь збагатив українську культуру не лише оригінальними творами, але й активною громадянською позицією, послідовно відстоюючи ідею політичної незалежності України, повноцінний розвиток національної мови культури в умовах бездержавного існування українського народу. Літературний доробок Олександра Олеся вражає своїм розмаїттям. Він розпочав творчість як поет, згодом звернувшись до драматургії, прози та перекладів. Його поезія, пройнята щирими емоціями і глибокими переживаннями, зачаровує читача мелодійністю вірша, багатством образів та тематичним розмаїттям. Олесь оспівує красу природи, кохання, людську душу, водночас не оминаючи тем соціальної несправедливості та національного гноблення. Драматургічні твори Олександра Олеся відіграли важливу роль у становленні українського театру. Його п'єси «По дорозі в Казку», «Ніч на полонині», «Лимерівна» та ін. здобули свого часу широку популярність завдяки цікавому сюжету, психологічній глибині персонажів та виразному національному колориту.

Олександр Олесь був також талановитим перекладачем, збагатив українську мову якісними перекладами творів зарубіжних класиків, таких як А. Міцкевич, Г. Гейне, Й.В. Гете та ін. Громадська діяльність Олександра Олеся була тісно пов'язана з його літературною творчістю. Він щиро вірив у вільну та незалежну Україну, активно боровся за національно-культурне і державно-політичне відродження. Олесь брав участь у революційних подіях у Російській імперії в 1905–1907 років, за що був заарештований та засланий до Сибіру. Після звільнення він продовжував свою активну діяльність, публікуючи статті на політичні та культурні теми, виступаючи на мітингах та зборах. Олесь був свого часу одним із засновників Української радикально-демократичної партії (далі – УРДП), членом Української Центральної Ради в 1917–1918 рр. Брав

активну участь у роботі над проєктом Конституції Української Народної Республіки (далі – УНР). Однак після встановлення більшовицького режиму в Україні Олександр Олесь був змушений емігрувати. У міжвоєнний період він жив у Чехословаччині, де продовжував свою літературну та громадську діяльність. Олесь ніколи не втрачав зв'язку з Україною, щиро вірив у її краще майбутнє до кінця своїх днів.

Літературна та громадська діяльність Олександра Олеся залишила значний слід в українській історії. Його твори збагатили українську культуру і літературу, а активна життєва позиція надихала та надихає наступні покоління українців. Однак життєпис і творчість цієї непересічної людини, письменника та громадського діяча, на жаль, не є широко відомі в сучасній Україні, потребують більш глибокого дослідження і популяризації. Це і спонукало вибір теми дослідження, що пропонується для захисту. У першу чергу, вивчення літературної спадщини Олександра Олеся є актуальним для розуміння глибинних культурних, ідейних та естетичних проявів української літератури першої половини XX століття. Водночас творчість Олеся відображає складність тогочасних національно-культурних і політичних процесів, його поезія та проза сповнені пошуку сенсу життя та глибокої рефлексії над людськими долями. Розуміння цих аспектів є ключовим для осмислення минулого та підтримки культурного зв'язку з попередніми поколіннями.

Отже, **актуальність пропонованого дослідження** пов'язана з тим, що вивчення літературної та громадської діяльності Олександра Олеся залишається надзвичайно цінним у контексті сучасного українського суспільства та його культурного розвитку. Творчий доробок Олеся відіграє важливу роль у формуванні та збереженні національної ідентичності, виступає як джерело духовного збагачення українців. Розгляд цих аспектів в умовах глобалізації та сучасних інформаційних технологій допомагає зберегти та розширити роль культурних героїв минулого для молодого покоління українців. Враховуючи сучасні тенденції в освіті та культурному житті, дослідження літературної та громадської діяльності Олександра Олеся може стати важливим ресурсом для

формування освітніх програм, які спрямовані на підвищення культурного рівня та громадянської активності молоді. Олесь не лише був видатним українським письменником, але й активним учасником громадського життя, його приклад може послужити стимулом для розвитку громадянської і соціальної компетентності здобувачів освіти в сучасній Україні, зокрема спеціальності «Середня освіта (Історія)».

Не менш важливим є контекст сучасних поглядів щодо культурної толерантності та розуміння різноманітності, що є важливою складовою західної. Дослідження творчості Олександра Олеся допомагає розкрити багатшаровий характер української культури та її взаємозв'язок з іншими культурними традиціями. Олесь у своїх творах демонструє глибоке розуміння унікальності національного духу, відкритість до діалогу з іншими культурами. Це важливий аспект для розбудови відкритого, мультикультурного суспільства, де кожна культурна традиція має своє місце і значення, що є цінним для сучасної позиції Європейського Союзу, до якого прагне приєднатися Україна.

Об'єкт дослідження – літературна і громадська діяльність Олександра Олеся в контексті вивчення теми на уроках історії в ЗЗСО, а **предмет** – формування світогляду і віхи його життєвого шляху, вплив і значення творчості та громадської активності Олеся на українську культуру, літературу та суспільне життя, розвиток української національної ідентичності, а також методика використання результатів дослідження у шкільній освіті.

Мета роботи полягає в аналізі та розумінні впливу Олександра Олеся на літературну та громадську сфери свого часу, а також на подальший розвиток української національної культури та ідентичності під кутом зору можливості використання зібраних та опрацьованих результатів дослідження в ЗЗСО. У зв'язку з поставленою метою **завдання дослідження** полягає в тому, щоб:

- з'ясувати особливості формування світогляду і віхи життєвого шляху Олександра Олеся;

- проаналізувати його літературну спадщину, творчі здобутки в поезії, прозі, драматургії та есеїстиці для виявлення ключових тем, мотивів, стилістичних особливостей;
- розкрити громадську діяльність Олександра Олеся – зміст його публіцистичних статей, активність у різних організаціях та суспільних рухах для розуміння його позиції щодо культурних і політичних питань;
- з'ясувати вплив діяча на сучасне літературне та громадське життя, зокрема його ідей, цінностей та творчого доробку на інтелектуалів, письменників і громадських діячів у незалежній Україні;
- визначити можливості використання матеріалів дослідження у шкільній освіті, оцінити значення та актуальність спадщини Олександра Олеся для формування національної свідомості та культурної ідентичності молодого покоління українців.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від народження до смерті Олександра Олеся – від 23 листопада (5 грудня за новим стилем) 1878 р. до 22 липня 1944 р.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Наддніпрянської України, що перебувала до 1917 р. у складі Російської імперії, а на її уламках відбулася українська революція, що зазнала поразки, та, як наслідок, Олександр Олесь був змушений емігрувати до новоствореної держави – Чехословаччини, помер у Празі.

Джерельна база. Для написання цієї роботи було використано першоджерела, які забезпечили необхідну інформаційну базу для всебічного аналізу досліджуваної теми. Насамперед, хотілося б відзначити матеріали особового походження – спогади і листування: «Думки та спогади про Олеся» [1], «З еміграційного архіву О. Олеся» [2], «Листи Олександра Олеся» [3], опубліковані листи Олександра Олеся до українського письменника М. Коцюбинського [4], публікацію листування під назвою «Переконаний в тому, що правда вище всього (Олександр Олесь і паризький тижневик «Тризуб»: листування)» [5], спогади різних осіб про Олександра Олеся [6], «Творчі

матеріали та листування Олександра Олеся в його еміграційному архіві» [7], а також його автобіографію [8].

Цінну інформацію почепнуто з творів самого Олександра Олеся, що відображали погляди автора на різні історичні події та постаті, суспільне життя. Серед творчого доробку Олександра Олеся, що в більшості друкувався за життя письменника, за кордоном або вже в незалежній Україні використано: «Вибір поезій 1903–1923» [9], «З Журбою Радість обнялась» [10], «Недруковані поезії (1919–1929 pp.)» [11] та ін.

Стан наукової розробки теми можна охарактеризувати як досить обширний, але все ще з великим потенціалом для подальшого дослідження. Серед дослідників, які провели досить клопітку роботу над вивченням життя, творчої спадщини і громадської діяльності Олександра Олеся, можна назвати, насамперед, праці Т. Гундорової, що висвітлювала жанрово-стильові особливості його прози, еміграційний період життя та ін. [18–21], М. Жулинського [24–26], Є. Кирилюка, що зробив огляд творчості Олеся [31], Ю. Коваліва [35], М. Неділько [41] і Г. П'ятаченко [43] (їх статті порушили проблему ідеї соборності України в поезії письменника), С. Романової [45], яка порівняла творчий доробок Олеся та Лесі Українки, М. Ткачука [48] та ін.

Окремо варто виділити науково-довідкові видання, з яких почерпнуто інформацію про основні події життя, творчості та громадської активності Олександра Олеся [59–62], а також матеріали інформаційно-довідкового характеру, що містяться в інтернеті на різних сайтах, зокрема бібліотек України [50–58]. Для розділу в роботі навчально-методичного спрямування використано відповідну літературу, виділену в списку використаних джерел в окремому рубрику [64–72], це праці відомих в Україні методистів О. Пометун, Г. Фреймана та ін. Стаття О. Фідрі дає можливість краще висвітлити роль та місце історичної особи на уроках історії [72], однією з яких і був Олександр Олесь.

Наукова новизна роботи полягає у всебічному дослідженні його творчої та громадської діяльності в контексті складних історичних подій першої половини ХХ ст. Олександр Олесь, будучи активним учасником української

революції 1917–1921 рр., своїми творами значно впливав на формування національної свідомості та ідеї незалежності серед українців. Громадська активність у різних організаціях та культурних ініціативах сприяла консолідації українців та збереженню їхньої культурної спадщини, що є актуальним у сучасних умовах. Авторка вперше розкрила на доступній джерельній базі можливості використання матеріалів дослідження на уроках історії в ЗЗСО.

Методологічну основу роботи складають принципи історизму, достовірності та об'єктивності. При написанні пропонованого дослідження використано загальнонаукові методи аналізу, логіки і синтезу, а також спеціально-історичні методи періодизації, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний тощо.

Практичне значення дослідження полягає в усвідомленні важливості та впливу культурно-історичної спадщини письменника і громадського діяча на сучасність. Дослідження його діяльності має кілька практичних аспектів, насамперед, для формування української національної самосвідомості. Олександр Олесь відіграв немаловажну роль у національному самоусвідомленні через свою літературну творчість та активну громадську діяльність. Дослідження цього допомагає краще зрозуміти історичний контекст епохи, в яку він жив, і національні ідеали, які спонукали письменника до дії, що, в свою чергу, сприяє підтримці та збереженню української ідентичності. По-друге, дослідження літературної та громадської діяльності Олександра Олеся важливе для збереження історичної пам'яті та розвитку освіти нації. Це допомагає збагатити культурний багаж суспільства, розширити знання про визначних діячів минулого та їх внесок у національний розвиток. По-третє, вивчення багатогранної постаті Олеся може надихнути сучасних письменників, громадських діячів та активістів до творчості та активної участі в громадському житті. Відомості про його життєвий і творчий шлях можуть послужити прикладом сміливості, принциповості та активної громадянської позиції.

Крім того, дослідження теми про літературну і громадську діяльність Олександра Олеся може стимулювати інтерес до культурних маршрутів,

пов'язаних із місцями, де він у різний час жив та працював, включаючи не лише територію сучасної України, але й за кордоном. Це сприятиме розвитку культурного туризму, збагаченню культурної спадщини регіонів та популяризації української культури в цілому. Отже, отримані результати і висновки можуть бути використані в освітній сфері, зокрема в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) для проведення уроків та факультативних занять. Матеріали бакалаврського дослідження можуть стати складовою частиною для написання наукових розвідок з історичної персоналістики, історії України.

Структура роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків (усього – 98 сторінок).

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ І ВІХИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

У містечку Крига на Слобожанщині, що нині входить до складу міста Білопілля Сумської області, 23 листопада (5 грудня) 1878 року народився майбутній поет. У середині прекрасної природи, серед працюючих і музичних мешканців краю, пройшло дитинство головного героя. Тут він навчався спершу в початковій школі, а потім – у двокласному училищі. Однак найяскравіші спогади молодих років були пов'язані з перебуванням у селі Верхосулля. Кожного літа його привозили сюди, доки хлопчикові не виповнилося тринадцять років. Разом зі своїми сестрами Галею та Марусею вони проводили час у дідуся Василя, який подавав їм найважливіші життєві уроки про людяність, щирість та справедливість. Дідусь знаходив безліч казок, легенд, пісень та оповідань про козацькі часи і з радістю ділився цими скарбами зі своїми онуками. Він народився в сім'ї чумацького походження, де батько, Іван Федорович Кандиба, мало бував вдома, працюючи важко на риболовецьких промислах купця Кононова, то в Астрахані, то в Царицині. У віці одинадцяти років Олександр втратив батька, який трагічно загинув. Виховання дітей продовжила мати – Олександра Василівна, яка вже у чотирирічному віці навчила сина читати і розповіла йому про геніального Тараса Шевченка [8, с. 150].

Краєвиди шовковистого степу, старі могили, спів жайворонків, дзюрчання витоків р. Сули, що брала свій початок біля Верхосулля, – усе це, за словами самого поета, стало для нього «суцільною казкою», одним золотим днем. Музика «тієї дивної весни» звучала в його душі протягом усього життя. Це збудило поетичне почуття і натхнення, вилилося рядками його першого вірша, написаного в 9-ти річному віці. У 1893 р. Олександр завершив навчання у Білопільській чотирирічній школі, яку називав «катівнею». Будучи обдарованим у спостереженні за красою навколишнього світу і маючи неподоланну пристрасть до гуманітарних наук, він мріяв продовжити своє навчання у гімназії. Проте через фінансові труднощі у сім'ї йому довелося

відмовитися від можливості поглибленого вивчення улюбленого з дитинства поетичного слова. У школі юнак брав участь у виданні рукописних журналів («Комета» і «Первоцвіт»), де публікував свої перші вірші, й організовував аматорські театральні вистави [5, с. 79].

«Був захоплений театром», – писав Олександр Іванович у своїй «Автобіографії». Часто взимку він долав довгу дистанцію, щоб пішки подивитись якусь українську п'єсу. Майбутній відомий письменник мріяв про літературну кар'єру, спілкувався з селянськими хлопцями, стежив за їхнім мовленням і записував їхні пісні [58]. У 1898 р. майбутній виданий поет покинув свій рідний будинок, який знаходився в Сумах. Туди сім'я Кандиби переїхала в 1893 р. та знімала лише перший поверх будинку. Причиною від'їду від рідної домівки стало навчання в Деркачівській хліборобській школі (училищі). Саме в училищі Олександр подружився з Петром Радченком, який спілкувався і писав оповідання українською мовою. Хлопець менше цікавився фаховими предметами, але замість цього настійливо працював над вивченням мов. Музика слів так захопила його, що бажання писати вірші ставало дедалі сильнішим. Згідно з думкою Олеся, саме І. Липа, співзасновник «Братства тарасівців» та редактор альманаху «Багаття», де О. Кандиба і дебютував, а також Петро Радченко, заклали в нього «перші промені національної свідомості». В архівному фонді О. Олеся в Києві зберігається візитна картка Петра Тарасовича Радченка – викладача Верхньодніпровської сільськогосподарської школи на Катеринославщині, де він висловлює теплі слова до «коханого Олеся», датована 11 квітня 1908 р. [58].

Після закінчення Деркачівської хліборобської школи 1902 р. О. Кандиба став вільним слухачем агрономічного факультету Київського політехнічного інституту. Однак, у зв'язку з чималими фінансовими труднощами він змушений був залишити інститут. Після того, як трохи поробив на «вільних хлібах», він вирішив продовжити свою освіту і поступив до Харківського ветеринарного інституту, паралельно працюючи у земстві статистом. Навчаючись, майбутній відомий письменник зацікавився громадською діяльністю. У 1903 р. Олександр

поїхав на святкування відкриття пам'ятника зачинателю нової української літератури І. Котляревському до Полтави, що стало вирішальним моментом у його житті. Там він познайомився з Іваном Липою, який переконав О. Кандибу стати виключно українським письменником. Крім того, він зустрівся з видатними українськими літераторами і громадськими діячами Борисом Грінченком, Михайлом Коцюбинським та Лесею Українкою, які сильно вразили його [8, с. 152].

Після закінчення Дергачівської хліборобської школи на Харківщині О. Кандиба в 1902 р. вступив на агрономічне відділення Київського політехнічного інституту як вільний слухач. Однак, не маючи змоги оплатити «право слухання лекцій», він невдовзі покинув інститут і влаштувався працювати практикантом на Миколаївському цукровому заводі (нині – с. Жовтнєве Білопільського району) П. Харитоненка. Там організував театр і виступав у різних п'єсах [5, с. 79].

У 1903 р. він став студентом Харківського ветеринарного інституту й одночасно під час літніх канікул виконував роботу земельного статистика, а потім перекваліфікувався на ветеринара. Незважаючи на те, що робота була досить втомливою та мало цікавою для нього, вона приносила певний прибуток і не мала негативного впливу на його поетичне натхнення. Їздивши влітку на під заробіток, йому довелося працювати в м. Слов'янську, де він і познайомився з майбутньою дружиною Вірою Антонівною Сवादковською. А ще в тому ж місті [53].

Як уже наголошувалося, важливу роль у формуванні поглядів Олександра Олеся на українське питання відіграла поїздка до Полтави у вересні 1903 р. Він відвідав місто на урочисте відкриття пам'ятника І. Котляревському, що стало можливим завдяки спільним зусиллям українських інтелектуалів-патріотів. Ця подія, що відбулася на громадські кошти, підкреслила важливість української культурної спадщини. Отримання дозволу на встановлення пам'ятника було непростю справою, і хоча влада дозволила це, вона не дозволила розмістити надпис на постаменті українською мовою. Ця обставина викликала обурення

лідера Української народної партії (УНП) Миколи Міхновського, який навіть звернувся з цього приводу до міністра внутрішніх справ імперії. Відкриття пам'ятника 30 серпня (12 вересня) 1903 р. стало національною акцією, яка зібрала численних представників української інтелігенції та культури, включаючи делегатів з Галичини та Буковини. Зокрема, урочистість була підкреслена виступом Олени Пчілки українською мовою, що порушило заборону влади [48 с. 14].

У 1907 р. в Петербурзі Олександр Олесь одружився. Його дружиною стала донька надвірного радника з Волині Віра Антонівна Свадковська, яка завершила навчання на історично-філологічному відділі Вищих жіночих курсів у Санкт-Петербурзі. Свою першу дитину, сина на ім'я Олег Кандиба-Ольжич, вони привітали на світ 8 липня 1907 р. Олег у майбутньому став відомим як археолог, поет та український інтегральний націоналіст. Під час Другої світової війни його було заарештовано, він помер у фашистському концтаборі Заксенгаузен 10 червня 1944 р., що стало страшним ударом для батька. Подружнє життя Олександра Олеся не було без труднощів, дружина дала йому, по суті, дозвіл на зради. Зокрема, збереглися листи до нього, вірші та щоденник відомої поетеси Олени Журливої (Олени Пашинківської), яка була закохана в Олеся, імовірно, всім серцем. 11 вересня 1912 р. у своєму щоденнику Олена писала: «О, Господи, що ж це за страшне? Завтра після 8 буду у Віри. Душа холодне. Але я не віддам свої права. Нехай він бере Сашу як чоловіка, але мої почуття залишить мені. Я готова стояти за нього, бо це святе і велике, як Бог» [50].

У свою чергу, відомо кілька віршів поетеси, написаних спеціально для Олександра Івановича. Ось один із них:

Цілуй мене, п'яни до краю,
Піти від тебе сил не маю,
І хочу випить з рук твоїх
До дна весь келих мрій-утіх.
Цвітуть в душі квітки червоні,

І ти і я давно в полоні
 У казки нашої-весни,
 І сняться нам рожеві сни.
 Співай мені, співай щоночі,
 Топись, вдивляйсь в тремтячі очі,
 Веселих мрій не розганяй, –
 П'яни мене і щастя дай! [53].

Попри перипетії особистої біографії, Олександр Олесь активно займався українською діяльністю. У 1912 р. подорож Гуцульщиною залишила особливо незабутні враження на поета. Він описував храмове свято в селі Криворівня з великим захопленням, згадуючи яскравий одяг верховинців, що спускалися з гір до долини: «Неначе квітки, що ростуть на горах, ожили і спустилися до Черемошу, щоб напиться студеної води. Все навколо церкви стало червоним ..., наче квітнець раптом розцвів або хтось розкидав червоне, як мак, багаття... Я стояв, дивився і не міг відвести очей від цього прекрасного народу, що не знає панщини, що зберіг вільну душу, мову і давні звичаї, що сповнений краси». Перша зустріч з Гуцульщиною знайшла відображення в поемі автора «На зелених горах» (1915 р.), де «країна див» асоціюється з вільним духом українського народу. У 1912 р. Олесь познайомився та провів кілька днів у Карпатах з видатними галицькими і буковинськими діячами І. Франком, В. Гнатюком, О. Кобилянською, а також з М. Коцюбинським, який неодноразово приїжджав на Гуцульщину та яскраво відобразив колорит краю в повісті «Тіні забутих предків» [55].

У 1913 р. Олександр Олесь відвідав Італію, де написав низку віршів («Мов келих срібного вина», «Італійська ніч підкралась», «В долині тихий сон летить»), які збагатили українську мариністичну лірику, зображуючи морські пейзажі. У вірші «Юнацька пісня» (1915 р.), присвяченому синові Олегові, який пізніше став відомим поетом під ім'ям Олег Ольжич, Олександр Олесь передбачав близький крах Російської імперії, кращі сини України завжди піднімалися в кожному епоху на священну боротьбу за національну свободу. Поет

радісно відзначив повалення російського самодержавства в лютому 1917 р., оскільки, як і багато інших прогресивних діячів того часу, гостро відчував національне поневолення рідного народу [51].

На короткий час Олександр Олесь взяв активну участь в українській революції 1917–1921 рр., що почалася на уламках імперії Романових, у національно-визвольній боротьбі. Письменник відображав побачені події у своїх творах. Водночас він у міру можливостей долучився до розбудови української державності. На початку 1919 р. Олесь покидає Київ та починає працювати як представник дипломатичної місії УНР за кордоном. Його було призначено в м. Будапешті (Угорщина) на посаду аташе. Однак в Угорщині Олесь довго не затримується, і вже 8 червня 1919 р. Міністерство закордонних справ УНР повідомляє його про призначення на посаду аташе посольства УНР у Відні. У листі до Р. Смаль-Стоцького Олександр Олесь із сумом писав, що не бажає «бути свідком большевицьких звірств» у Києві [7, с. 153]. У Відні письменник виконував ще одну важливу місію. Олександр Олесеви Головне військо ветеринарне управління доручає придбати хірургічні інструменти для військових загонів УНР. Цьому є підтвердження – лист до О. Олеся за підписом К. Врогновського-Сивошапки від 28 жовтня 1919 р.

Одна з тяжких подій для морального стану Олександра Олеся відбулася в 1918 р. Сталося вбивство старшого брата дружини, звинуваченого в більшовизмі. Сім'я Кандиби важко пережили цю втрату. Пізніше, в січні 1919 р., стається ще одна трагічна подія, яка надовго залишиться в пам'яті письменника та вплине на його тогочасну творчість. На очах Олеся загинув його друг Костянтин Хороманський від осколка снаряду в боях уряду УНР з більшовиками за Київ. Цим кривавим подіям в Україні письменник присвячує вірш «Державні місії ...» (1919 р.), в якому висвітлював гострі соціальні та військово-політичні проблеми в Україні за часів Директорії УНР:

Державні місії,
Контроль, комісії,
Пілати, дипломати,

Вся Україна тут.
 Вся сіль кооперації,
 Торгівлі, спекуляції,
 Шакали, зубоскали, –
 Європа аж тріщить ... [56].

З поразкою української революції Олександр Олесь осів у Празі на постійному місці. Перебуваючи за кордоном, поет відчував себе сином України, прагнучи повернутися додому і мріяв про рідну землю. Його поезія з цього періоду вражена філософськими роздумами та драматизмом власних переживань, що виникали на тлі суперечливого досвіду життя. За двадцять п'ять років перебування за кордоном Олесь видавав поетичні збірки, писав п'єси для дорослих, вірші та інсценізації казок. Помер 22 липня 1944 р. у Празі, де й похований. Напередодні смерті він страждав від самотності, Другої світової війни та важкої хвороби печінки, а особливо від трагічної звістки про смерть свого сина Олега Ольжича в концтаборі Заксенгаузен.

У віці понад 60 років, за рік до смерті поета, у Празі народився його син. Письменник не приховував це від дружини, як і свій роман з його матір'ю Марією Фабіановою. Сина назвали Олександром, цьому є підтвердження – спогад самої Марії: «Після виходу з клініки я майже два місяці провела в Земському закладі для матері й дитини в Богніцях. З радістю пригадую, як туди за нами зайшов Олесь і вперше возив у колясці Олександра» [46, с. 2].

Муза останніх років – Фабіанова – була словачкою за походженням, з Олесем вони спілкувалися чеською мовою, хоча сам письменник бажав навчити Марію української. Що є цікавим: попри близькі стосунки, вони все одно продовжували спілкуватись на «Ви». Їхнє знайомство відбулося в 1941 р. в Празі, познайомив їх чоловік Марії – Ян Фабіан. Саме ця жінка стала для Олеся музою його ліричних віршів в останні роки життя та своєрідним променем сонця в найскрутніші часи. Коханка Олеся була поруч з ним до останньої хвилини життя, як і його маленький син Олександр. Як це не парадоксально, дружина Віра Анатоліївна не була проти цих стосунків. Марія згадувала, як

разом з офіційною дружиною готувала померлого письменника до похоронного обряду, а також про подарунок для неї та її сина Олександра: «Віра Анатоліївна подарувала нам пасмо волосся Олеся на згадку. Я зберегла його разом з деякими рукописами поета, «Водяником» і листами. Це все, що лишилось у мене від нього» [46, с. 4].

3 січня 2017 р. було проведено ексгумацію останків письменника та його дружини. 13 січня 2017 р. влада Чехії згодилася передати ексгумовані останки українського письменника Україні. 29 січня 2017 р. прах Олександра Олеся і його дружини Віри було перепоховано на Лук'янівському кладовищі в Києві після панахиди у Володимирському соборі.

Деякі відомі літературні та громадські діячі того часу були захоплені творчістю Олеся, зокрема стверджують (у т. ч. М. Грушевський), що, окрім Т. Шевченка, до і після Олександра Олеся не було такого ж сильного поетичного таланту в українському письменництві. Характерно, що І. Франко порівнював його вірші з музикою, В. Короленко називав його «українським Гейне», а Леся Українка визнавала, що не може більше писати лірики після Олександра Олеся [52].

Таким чином, Олександр Олесь був одним із найвизначніших українських письменників першої половини XX ст. Він мав значний вплив на розвиток української літератури своєю ліричною та патріотичною творчістю. Олеся довелося пройти шлях від ветеринарного лікаря до видатного поета, що надихав своїм словом багатьох співвітчизників, а його перша збірка «З журбою радість обнялась», видана в 1907 р., стала знаковою подією в українській поезії. Світогляд та творчість Олександра Олеся формувалися під впливом національної культури, суспільно-політичних змін та особистого життєвого досвіду, включаючи вимушене багатолітнє життя в еміграції. Його поетична спадщина відображає ці впливи, поєднуючи ліризм з глибоким патріотизмом і відчуттям історичної відповідальності.

РОЗДІЛ 2. ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ АВТОРА

Літературну творчість Олександра Олеся можна умовно розділити на два періоди: перший – в Україні (1907–1918 рр.), та другий – в еміграції (1919–1944 рр.). Перша збірка його поезій, як відомо, під назвою «З журбою радість обнялась» вийшла у світ в 1907 р. у Петербурзі, вона включала в себе вірші, написані під час поїздки автора до Криму. У 1909 р. з'явилася наступна збірка під назвою «Поезії», яку планувалося назвати «Будь мечем моїм», але цензура цього не дозволила. У 1911 р. видано третю збірку «Поезії» [5, с. 80].

Крім поезій, Олександр Олесь з успіхом писав драматичні твори. У 1912 р. він написав драматичну поему «По дорозі в Казку». У 1914 р. побачила світ книга «Драматичні етюди. Книга IV», а в буремний 1917 р. вийшла нова книжка поезій, де особливу увагу привертає цикл «З щоденника», який відображав його надії на національну самостійність України. У період еміграції Олесь видав книги поезій: «Чужиною» (1919 р.), «Княжі часи. Минуле України в піснях» (1920 р.), «Перезва» (1921 р.), «Кому повім печаль мою ...» (1923 р.) та «Поезії. Кн. X» (1931 р.). Водночас багато творів Олесь створив для дітей, серед них «Ялинка», «Поєдинок», «Рак-рибалка», «Вовчєня», «Іменини», а також поеми «Грицеві курчата», «Водяничок» та драми-казки, які були інсценізовані за мотивами українських народних казок [19, с. 25].

Одним із найкращих творів поета була драматична поема «По дорозі в казку», у якій він описав трагедію революційного лідера та його прихильників. Цей твір, написаний у 1908 р., був зразком української символістської драми та психологічного етюд. Вперше він був опублікований у 1910 р., а згодом вийшло кілька перевидань у складі різних збірок, найповнішою з яких стала збірка «Драматичні етюди» (1914 р.) [31, с. 284].

Олександр Олесь так писав про створення книги «Княжа Україна»: «... Я написав її випадково за приблизно 17–20 днів, коли лікувався у Марієнбаді у 1920 р. Антін Крушельницький, український письменник, літературний критик і літературознавець, надіслав мені підручник Крип'якевича й дуже прохав мене

написати. Я вважав його за виклик і, хоча часу було мало, вирішив написати працю до від'їзду з Марієнбаду» [57]. Книга вперше була опублікована аж через десять років, 1930 р., у Львові й була призначена для юнацтва, зокрема для читачів дитячого журналу «Малі друзі», що виходив у столиці Галичини, хоча також привертала значний інтерес дорослих. «Княжа Україна» була задумана поетом як особливий підручник з історії Київської Русі у віршах. Збірка складається з 43 поезій, присвячених історії становлення та розвитку давньої України й охоплює період від язичницьких часів («Заспів») до зруйнування Києва монголо-татарами в 1240 р. Драму-казку «Микита Кожум'яка» поет написав за мотивами народної казки про богатиря-змієборця, який захистив рідну землю від лиха. Ця казка була відома в Україні ще з часів Київської Русі і згадувалася у старовинному літописі «Повість минулих літ» [49, с. 88].

Загалом, хоча на поетичні ідеї, віршові прийоми й образи можна сказати, що вони не є новими (взяті номенклатурно, самі по собі), поезія Олександра Олеся вже з першої збірки завоювала прихильність як знавців літератури, так і масового читача. У ній присутня безпосередність і щирість поетичного вислову, глибокий внутрішній драматизм почуттів та багатство мінливих відтінків настрою. Тематика першої збірки включала в себе життя природи, кохання та перипетії громадської боротьби, що стали основою творчого доробку поета на довгий час [41, с. 24].

Дуже чутливий та вразливий «я» ліричного героя Олександра Олеся реагує на найменші зміни в стосунках з коханою, на настрої та рух у природі. Всебічність почуттів поета іноді виявляється в межах одного вірша («Ти цілий день нудилась в кімнаті своїй», «Сонце ласки і тепла вже не зігріє» та ін.). Легкий, майже невагомий перехід від одного явища до іншого, а потім до стану власної душі притаманний багатьом творам Олеся («Сніг у гаю... але весною», «Дві хмароньки пливли кудись», «У міщанській одежі та в рідному вінку», «Зима ... і пролісок блакитний!», «На гори високі, на срібло снігів» та ін.). Його громадянська лірика також відображає суб'єктивне сприйняття світу, враження

від пробудження народу під час революції («Сонце на обрії, ранок встає», «Ти знову у мене окрилюєш мрії», «Я більше не плачу ...»), а також висловлює підтримку червоного прапора боротьби («Воля!? Воля?! Сниться, може?», «1 Мая») [18, с. 6].

Проте, у віршах Олександра Олеся відсутнє глибоке осмислення революційної боротьби як концептуальної ідеї. Не йдеться про декларативне формулювання «віршових програм» (ці поетичні форми не є типовими для Олеся), але про широкий політичний світогляд. У його поезії немає чіткого вираження політичної концепції, навіть коли йдеться про кінцеву мету національного руху та роль у ньому поета. Можна помітити багато ліричної виразності та пафосу, але недостатньо політичної конкретності. Водночас у поетичній системі Олеся міститься віддзеркалення елементів народної символіки, народні мотиви. Проте навіть ці аспекти відчутно трансформуються, втілюючи тонке суб'єктивне відчуття. Без висування політичних концепцій поезія Олеся цікава як особистий документ суспільної боротьби того часу [33, с. 11].

Герой лірики творів Олександра Олеся є дуже вразливим, переживає розпач через тимчасові поразки, репресії та інші випробування. Громадянські настрої і переживання поета виявляються в різноманітних формах, включаючи метафоричні асоціації, алегоричні паралелі та композиційні зіставлення в межах його творів. На відміну від інших ліричних героїв, як-от П. Грабовський, на думку літературознавців, герой лірики Олеся не є прямим учасником боротьби, але демонструє велику співчутливість та інтерес до неї. У творчості Олександра Олеся відсутні різкі, контрастні кольори змалювання любові, які часто характерні для поезії І. Франка, Лесі Українки і, до певної міри, Осипа Маковця. Проте його сприйняття любові досить різноманітне: від безнадійного кохання до впливу зовнішніх обставин, що перешкоджають його реалізації, а також до тихого прийняття долі закоханих, які не можуть бути разом. Олесь також зображує радісне відчуття любові, яке наповнює серце і природу загалом [24, с. 94].

У драматичних творах Олександра Олеся, таких як «По дорозі в Казку», «Трагедія серця», «Над Дніпром», «Ніч на полонині» та ін., можна спостерігати ще більш виразне проявлення неоромантичної концепції, ніж у його поезії. Наприклад, у драматичному етюді «По дорозі в Казку» головний герой веде безвольних людей з темного лісу до світлої країни, але він занепадає духом на мить перед досягненням мети, що призводить до розчарування натовпу в нього. Ці драматичні твори мають спільність із драматургією відомих письменників М. Метерлінка, Г. Гауптмана, Я. Райніса, а також Лесі Українки [47, с. 68]. Олександр Олесь відомий також як видатний перекладач («Пісня про Гайавату» Генрі Вадсворта Лонгфелло, казки Вільгельма Гауфа, ліричні твори поетів з різних країн).

У цілому творчість Олександра Олеся була важливим явищем української літератури на початку XX століття. Видатний український письменник Максим Рильський зазначав: «Поезія Олеся має великий вплив на розвиток української літератури, включаючи радянську епоху. Хоча він допустив помилки і недоліки, він залишив непересічний внесок у культуру, і його спадщина має важливе значення для сучасного читача» [33, с. 12].

Аналізуючи жанрово-стильові особливості, можна відстежити принципи, за якими художник відображає дійсність та оцінює її естетично. Згідно з Н. Левчиком, «проблема жанру і стилю є нероздільною проблемою у їх складній взаємодії» [15, с. 16]. Тому доцільно аналізувати ці явища разом, у взаємодії. Сучасні дослідження історії літератури зазвичай зосереджуються на жанрових особливостях окремих творів, на спадщині конкретного письменника або на певному літературному періоді. У сучасному літературознавстві термін «жанр» залишається складним і багатогранним, що ускладнює роботу дослідників. Водночас продовжує існувати тематична та авторська класифікація жанрів. Проте слід враховувати, що ідеологічні та естетичні уявлення епохи можуть вплинути на еволюцію жанру. Більшість дослідників визначають жанр як історико-типологічну категорію, що має внутрішню єдність і стабільність у контексті окремого твору, а також здатність до змін у рамках літературної та

культурної традиції. Жанрово-стильова система творів Олександра Олеся різноманітна і включає в себе різні форми – лірики, драматичні жанри та художню прозу [19, с. 26].

Значне місце в ліриці Олександра Олеся займає пейзаж, що вважається «описом природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу». Твори письменника характеризуються використанням різноманітних словесно-зображальних та ідейно-виражальних засобів, причому одним з найяскравіших є колір. Кольорові комбінації відіграють важливу роль у творенні образів і передачі ідеї про світ. Індивідуалізація творчого стилю письменника, як стверджують дослідники, визначається його психологічними характеристиками. Олександр Олесь з точки зору літературознавства може бути віднесений до екстравертів, які надають перевагу зображуванню об'єктів, що викликають емоції та використовують яскраві кольори. Концептуально важливими для нього є білий, червоний і чорний кольори, які відображають його ідеї і емоції [27, с. 303].

Однак у процесі свого творчого розвитку Олександр Олесь змінює свій підхід до використання кольору. Якщо в його ранніх творах переважали сріблястий, блакитний та білий кольори, то з часом він починає активно використовувати червоний. Це зміна відображає ідеологічні зміни в суспільстві і відображає певний революційний настрій. Червоний стає символом народного повстання і революції у творчості Олеся, відображаючи його погляди на суспільні процеси. Автор експресивно насичених поетичних рядків досягає цього шляхом частого використання синонімів для слова «червоніти» («горіти як жар», «цвісти трояндами», «цвісти маками»). Ці образи, на думку літературознавців, свідчать про наявність сильної народно-поетичної традиції у творчості письменника. Зокрема, особливе смислове навантаження приділяється червоному кольору в творі «По дорозі в Казку». Маки, розкидані по стежці, розуміються автором як символ людських долей, спокою і відпочинку. Згідно з А. Васильком, мак також символізує кровопролитну долю тих, хто шукає щастя. Запах крові, який відчуває юрба, коли бачить ці квіти,

підтверджує цю інтерпретацію. Також стежка, по якій веде людей, маркована зів'ялими маками, що служать дороговказами [25, с. 12].

Миттєве розуміння світу в чорно-білих кольорах стає очевидним у відображенні апокаліптичних видінь автора. У його оповіданні панорамні образи Божого суду відображають боротьбу між добром і злом, де біле і чорне виступають як символічні протилежності. Ця боротьба призводить до пролиття крові. Тріада кольорів – білий, червоний і чорний – відтворює колористику, водночас художник приділяє особливу увагу білому кольору як символу вірності та всемогутності Бога. І ті, хто залишають свою одягу незаплямованою, стають свідками перемоги добра. У той час як вершники на червоних конях несуть нещастя на землю, червоний колір надається різноманітним значенням, оскільки кров святих і грішників однаково червона. Автор використовує колір для створення візійної оповіді про есхатологічну боротьбу [32, с. 121].

У своїх творах на рівні стилізації і типізації професійних фігур Олександр Олесь створює портрети косарів («Косять коси»), богині долі («Фортуна»), дівчини-селянки («На вулиці між панською юрбою»), сирітки з однойменного вірша. У більшості творів письменника портрет існує як окремий жанр. У оповіданнях «Княжої України» також зустрічаються портретні відомості – про богів слов'янського пантеону, історичних постатей. Твори Олеся з медитативно-розповідної групи, як стверджують літературознавці, охоплюють жанри пісенної та романсової лірики, сонету, елегії, поетичного маніфесту, культові жанри тощо [25, с. 13]. Водночас багато віршів поета мають строфічну будову, ритмізацію та музичність у звучанні, що робить їх схожими на пісні. Олесь реалізує проблему «слово і музика» у своїх романсах, які мають музично-поетичний характер. Головною темою його романсів є кохання, і вони висловлюють соціально-психологічні та естетичні аспекти цієї теми. Жанр романсу дозволяє поетові передати всю глибину людських почуттів, зосереджуючись на них виключно. Найбільш виразним прикладом цього є

романс Олеся «Чари ночі», який показує важливі жанрові ознаки і створює інтимний космос, відокремлений від зовнішнього світу [36, с. 17].

Олександр Олесь на початку творчого шляху відкрив для себе радість і журбу як основні настрої своєї поезії, часто використовуючи жанр елегії. Особливо поширені т. зв. «пісні сумного змісту» були в емігрантській поезії. У своїх елегійних творах поет висловлює ідеї про сутність реальності, свідчаючи про свою активну громадянську позицію і реалістичне усвідомлення ситуації в країні, постраждалій від громадянської війни. В образі кривавого потоку, що переслідує ліричного героя, відображається розуміння воєнних подій як кореневої причини дисгармонії життя. На соціальному рівні виражаються роздуми про швидкоплинність життя, смерть, прожиті роки та нездійсненні мрії і задуми, колишнє кохання. Мотиви самотності, смутку і тиші супроводжують песимізм і зневіру. Цей песимістичний настрій підкреслює марність людських зусиль у боротьбі зі світовим злом. Діапазон роздумів ліричного героя коливається від абстрактно-філософських до конкретно реальних, об'єднуючи власний біль із загальними втратами. Водночас тісно пов'язана з лірикою драматургія Олександра Олеся. Особливості символістської драми поета впливають з його зацікавлення українським фольклором і міфологією, а також з виразної соціальної проблематики творчості [33, с. 14].

За словами дослідника О. Олійника, митець успішно поєднав тенденції західноєвропейського символізму з традиціями українського мистецтва [39, с. 76]. Тема кохання знайшла відображення в творах Олександра Олеся «Над Дніпром», «Осінь» і «Трагедія серця», а вивчення особистості та її ролі в суспільстві – в «етюдах» «По дорозі в Казку» і «Злотна нитка», разом з висвітленням життєвих цінностей і феномену життя в «драматичному етюді» «Танці життя». Названі сюжети є основними в драматургії Олександра Олеся. Отже, в його творчому доробку можна знайти різноманітні жанрові форми, такі як драматична поема («Над Дніпром», «Ніч на полонині»), драматичні етюди («Злотна нитка», «По дорозі в Казку»), ліричні п'єси одноактівки («Осінь», «Трагедія серця», «Тихого вечора»), прозові «етюди» («При світлі ватри», «На

свій шлях»), сатиричні одноактівки (шаржі) «Патріот», сімейно-побутовий водевіль «Морока», політичний фарс «Буржуї2, дума-п'єса «Хвесько Андибер» та ін. [48, с. 78].

У драматургії Олександра Олеся помітно виявляється міфотворчість через інтенсивне використання жанру драми-феєрії, як, наприклад, у творі «Над Дніпром». Поява цього жанру в літературі кінця XIX – початку XX ст., як і в інших творах, таких як «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Синій птах» М. Метерлінка, свідчить про особливості творчого підходу автора. У драматичних поемах «Над Дніпром» і «Ніч на полонині» Олександр Олесь поєднує стильові риси романтизму і символізму, використовуючи міфічну образність, образи-символи, музичність вірша та ірраціональні розв'язки конфліктів. Автор персоніфікує природне оточення, що допомагає йому досягти метаморфози надприродних типів у реально-історичні. Прагнення до синтезу мистецтв виявляється у використанні музичних і малярських жанрів у драматургії. До поширених творів автора належать названі вище драматичні «етюди», які часто залишаються незавершеними і мають інтимний, автобіографічний характер з трагічним забарвленням. У них часто розглядаються теми невідворотності долі та неможливості справжнього кохання у шлюбі, а філософське поглиблення у людську сутність супроводжується введенням містких символів у художню тканину того чи іншого твору [47 , с. 311].

У драматургії, на думку дослідників, особливо вразив індивідуальний стиль письменника, що ґрунтується на єдності внутрішньої і зовнішньої форми, відображає особливості розвитку української літератури на початку XX ст. Визначальною рисою цього періоду було те, що в художньому просторі митців співіснували твори з ознаками найрізноманітніших напрямків і течій. Тому стильовий підхід Олександра Олеся містить ознаки романтизму («Чари ночі»), сентименталізму («Дві хмароньки пливли кудись ...», «У тім садку, де ми колись сиділи ...»), реалізму («У Степана – рана, у труні – Марина»), авангардизму («Весна, Шенбрун і липові алеї ...»), імпресіонізму («Довго

хмарами небо покрите було ...) і, перш за все, символізму. Як зауважує дослідник Ю. Ковалів, «така різноманітність стильових виразів у творах Олеся може здивувати читача, спонукати його до неправильного розуміння. Однак символізм залишається домінуючим елементом», не є простим наслідуванням західноєвропейського символізму. Розуміння українського символізму як явища, що «виникло на перехресті різних впливів європейської «філософії життя» та оновлення вітчизняної, традиційної філософії серця», є важливим для аналізу творчості Олеся як письменника символістського напрямку [34, с. 5].

Коли Олександр Олесь побував на Гуцульщині в 1912 р., він із захопленням писав про музику гуцульських бубнів, що «зливається з природним шумом лісу та Черемоша, створюючи атмосферу свята» (поема «На зелених горах»). Відчуття пантеїстичного захоплення природою та святкового настрою передаються Олесем через яскраві зорові та звукові образи, такі як «гірський ліс співає», «Черемош гуде», «гори ладан курять», «камінь чайкою кричить» і т. п. Ці образи об'єднуються в одухотворену метафору свята. Звукові мініатюри – «трембіта трембітає» або «ржання коней» – створюють симфонію образу Гуцульщини. Міфологема свята протиставляється змалюванню світової скорботи, яка поступово розгортається й огортає як природу, так і людей, піднімаючись до неба, що стогне і плаче [55].

Під впливом різних мистецтв Олександр Олесь формує своє естетичне бачення реальності. Він використовує засоби живопису, музики та танцю, щоб створити потрібний настрій. Майстерно створюючи образи та сюжети, він демонструє свій стиль, де синтез мистецтв стає основою, завдяки глибокому зануренню в українську міфологічну традицію та використанню світової культури [29, с. 55]. Філософія життя Олеся відзначається постійним рухом, змінами і трансформаціями, а також об'єднанням різних аспектів, образні символи відображають вічний пошук ідеалу краси. Поезія Олександра Олеся фокусується на його мистецькому кредо, яке виражається в концепціях Краси і Волі. Ці поняття відіграють важливу роль у творчості поета і залишаються, по суті, актуальними до кінця його життя. Для Олеся сила кохання стала основним

підґрунтям, надаючи можливість висловлювати вічне щастя, радість і прагнення до Волі і Краси. Водночас автор знаходив у своїх творах елементи трагічності, що створювало цілісне образне полотно

Творчість Олександра Олеся пронизує ідея «культу краси», вихвалення людської самоцінності, стрімке прагнення до трансцендентності та музика вірша з його неповторним тембром. Як стверджують літературознавці, тріада «правда – воля – краса» розкриває суть художнього мислення Олександра Олеся. У творчій уяві українського митця інтимне звернення в молитві до краси символізувало прагнення людського серця до світової гармонії та вічного спокою [59, с. 98].

Олександр Олесь постійно шукав такі вислови та засоби виразності, які максимально точно передавали б його почуття любові та захоплення Україною, надії й розчарування, його сум та радість:

Жита з волошками, і луки, і гаї.
І всі розкоші весняні,
Всю вроду, всю красу безкраю.
Як втілити її, не знаю,
В словах, в пісні мої [10, с. 120].

Думка про долю України, поневолену імперіями, не давала спокою. Ще 1906 року під час Першої російської революції він емоційно писав:

Прокляття, розпач і ганьба!
Усю пройшов я Україну,
І сам не знаю, де спочину
І де не стріну я раба [56].

Як пристрасно прагнув Олександр Олесь, український інтелектуал, щоб рідна батьківщина «відновила втрачену славу»! У 1903 р., будучи студентом, як уже зазначалося, він відвідав відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. Ця подія визначила його національне покликання на все життя. Зустрічі з видатними українськими діячами Б. Грінченком, В. Самійленком, М. Коцюбинським, Лесею Українкою дали йому заряд енергії. Олександр Олесь

відчув, що потрібно працювати, вчитись, творити на славу рідної культури, народної мови.

З того часу кожен вірш вибухав любов'ю до України у серці молодого поета. Його роздуми про долю України, минуле й сучасне, знайшли відображення в поезіях «Для всіх ти мертва і смішна ...», «Ой не квітни, весно, – мій народ в кайданах ...», «О правда! Мій народ смішний безкрає ...». Особливо вражає його вірш, де він заявляє, що ніколи не покине свій народ, незалежно від того, яким його уявляють – «смішним, горбатим» і «безпам'ятним» [16, с. 19].

У передреволюційні роки народжуються нові, позитивні настрої. Олесь палко мріє побачити свій край нарешті вільним, визволеним, здатним самостійно керувати своєю долею. У поезіях 1916–1917 рр. прозвучали надії, заклики, критика та сподівання. Чи можуть бути слова кращими за ті, якими поет образно звертається до бажаних гостей України – Сонця і Волі? Чи втілилися всі надії?

В кривавім морі і вогні

Її, окрадену, збудили...

Вітри і вихори страшні

Її в повітрі закрутили [26, с. 3].

Відчуття відчаю та безнадії оволоділо поетовим серцем, яке кров'ю проливалось від мук народу, що боровся за своє визволення в умовах розпаду імперій після Першої світової війни. Це відбувалося в 1919 р., коли Україна, обікрадена і зраджена, лежала в руїнах і засіяна кривавими шрамами, була змушена боротися з агресивними сусідами за свою незалежність і соборність. Для Олександра Олеся почалася трагічна сторінка життя, яку можна охарактеризувати одним словом, – чужина. Він бачив, що російський більшовизм під облудливими гаслами, в які повірила частина населення, не принесе тієї свободи, яку так прагнув зустріти. Це було болюче, оскільки кривавий експеримент над рідним народом тривав. У ці страшні часи Олесь звернувся до образу Тараса Шевченка:

Чому тепер тебе немає,
 В ці дні безладдя і негод,
 Коли над кручами блукає
 Війною змучений народ? [35 , с. 43].

Вірші Олександра Олеся цього періоду «В журбі я сонцю не радію ...» та «О, принесіть як не надію, то крихту рідної землі» свідчать про те, як важко було переживати трагедію рідного народу, усвідомлюючи безвихідь становища. Слова поета про те, що той, хто зберігає любов до краю і не зрікається свого роду, буде вічно жити в пам'яті народу, по суті, збулися.

Як відомо, Олександр Олесь як письменник працював у різних жанрах, що трапляється не так часто. Одним із них була літературна казка – це жанр, що об'єднує в собі різноманітні елементи фольклорних казок, які автор опрацював, трансформував або пародіював, а також додав до них літературний матеріал та побудував за літературними законами [19, с. 25]. Свого часу Марко Вовчок, І. Франко, Леся Українка та ін. висловлювалися про важливість казки в дитячому читанні, вважаючи, що цей жанр може допомогти уберегти українське суспільство від морально-етичної деградації в майбутньому. Найяскравішим прикладом цього були власне казки Олександра Олеся, які порушують як традиційні, так і сучасні аспекти цього жанру. Відомий лірик представляв різні види казок, як для дітей («Водяничок», «Грицеві курчата»), так і для дорослої аудиторії («По дорозі в казку», «Над Дніпром»), у яких акцентував увагу не лише на соціальних аспектах, а й на морально-психологічних проблемах.

Одна з основних тем творчості Олександра Олеся – це проблема відносин між лідером і народом. Цю тему письменник розглядає як у своїх драматичних творах, так і в ліричних поезіях. Чимало віршів, які висували ті самі питання, передували появі драматичного твору («етюд на 3 частини») «По дорозі в Казку». Лицар з драми «По дорозі в Казку» прагне до високого і прекрасного, і навіть готовий на самопожертву заради перемоги: «згоріть в житті – єдине щастя». Лицарю вдалося провести народ до золотих воріт чарівного майбутнього, проте його слова «Ми швидко будемо в казці» залишаються

непочутими для людей. Фінал п'єси не настільки песимістичний, як деякі можуть його розглядати. Ворота до уявної казки все ж відчиняє хлопчик, який символізує молоде покоління, що втілює майбутнє. А через слова дівчини, яка усвідомила ідеї лідера, автор передбачає, що вогонь, запалений лицарем, буде переданий наступним поколінням: «Ти вів нас в ясну казку. Ти нам пророкував, і ми в словах пророчих вірили кожен день» [23, с. 48].

Проблеми повсякденного життя та підвищення морального духу висвітлені драматургом у поемі «Над Дніпром» (відомій також як «Весняна казка»). У цьому творі поєднано високу ліричність і музикальність поезії, реалізм і фантазію, сувору дійсність та прекрасну мрію. Текст починається епіграфом із газети «Рада» про язичницькі вірування, де розповідається про те, як русалки, коли річка Дніпро замерзає, шукають притулку в сільських хатах, приносячи лихо людям. Селяни змушені виганяти їх, розпалюючи вогонь. Дія відбувається біля Дніпра в темну ніч, коли молоде подружжя Андрій і Марина затримується в дорозі. У сні Андрій бачить русалок і розлюченого Дніпра у вигляді старого козака, що веде водяних духів-козаків до боротьби за весну. Символіка твору є прозорою: боротьба козаків зі зимою відображає протистояння за визволення від обмежень, а прихід весни символізує пробудження народних сил. Поет через вуста Дніпра славить лицарські часи козацтва і покладає великі надії на його нащадків:

Спасибі, козацтво,
 Уклін до землі!
 Ще доля не вмерла
 На нашій землі,
 Ще крила в нас мають,
 Простори в думках,
 І дух волелюбний
 Живе ще в тілах.
 Ще подихів наших
 Бояться сніги,

Кайдани ржавіють,
Тремтять береги ... [43, с. 53].

Що стосується дитячої літератури, де Олександр Олесь теж зробив чималий внесок як письменник, то найбільше надихала поета в жанрі літератури для дітей його глибока любов до сина. Відомо, що Олесь, перебуваючи з дипломатичною місією на Заході під час української революції та листуючись зі своїми рідними в Україні, завжди додавав до листів дитячі вірші для свого сина Олега, який залишався з матір'ю в Києві. Шедеврами дитячої поезії Олександра Олеся стали його «читанкові» вірші «Ялинка», «Над колискою», «Каченята», «Журавлі», «Метелики» [32, с. 122].

З 1924 по 1925 рр. у видавництві «Чайка» у Відні вийшло п'ять збірок Олеся: «Ялинка», «Поєдинок», «Вовчєня», «Рак-рибалка» та «Іменини». Їх ілюстрували відомі художники О. Кульчицька і Ю. Вовк. Трохи пізніше були опубліковані дитячі поеми Олександра Олеся «Грицеві курчата» і «Мисливець Хрін та його пси». Двічі – у 1925-му і 1929-му рр. – у Харкові виходила книжка «Збірничок віршів для дітей молодшого віку» Олеся. Після смерті поета була опублікована його поема-казка «Водяничок». Усі ці твори свідчать не тільки про поетову любов до дітей, але й про його постійну турботу щодо виховання української дітвори [29, с. 461].

Характерно, що в казках завжди є добрі міфічні істоти або предмети, які допомагають герою в його подорожі та випробуваннях. Національний колорит казки підкреслюється деталями одягу та побуту героїв, а також використанням української лексики. Образи та сюжети літературних казок часто мають віддзеркалення у фольклорі, що робить їх надзвичайно цікавими та привабливими для читачів. У цьому контексті Олександр Олесь активно працював над адаптацією народних та літературних казок, таких як «Івасик-Телесик», «Лісовий цар Ох», «Лисичка, Котик і Півник», «Микита Кожум'яка» та ін. Його твори, зокрема драматична трилогія про взаємини людини з природою – «Бабусина пригода», «Бабуся в гостях у ведмедя», «Ведмідь в гостях у бабусі», а також інсценізований пролог до «Свята весни», були свого

часу популярні як в Україні, так і за кордоном. У 1927 р. друком на радянській Україні з'явився лише інсценізований «Солом'яний бичок», тоді як інші твори були опубліковані окремими виданнями за кордоном. У 20–30-х рр. ХХ ст. Олександр Олесь відіграв ключову роль у розвитку української драматичної казки, його сміливо можна вважати одним із перших творців цього жанру [32, с. 121].

У своїх адаптаціях казок Олександр Олесь виділяв морально-етичні та патріотичні мотиви. Наприклад, у його версії неохочий до праці юнак після того, як пройшов крізь підземне чарівне царство лісового Оха, починає працювати надзвичайно наполегливо. Микита Кожум'яка, здійснивши подвиг у двобої зі змієм, також стає прикладом мужності та перемоги. У драматичній казці «Злидні» автор звертається до проблем соціальної несправедливості, осуджує заздрощі та жадібність, що порушують людську душу. У своїх казках-інсценізаціях Олесь висвітлює важливі життєві істини, підкреслюючи перемогу добра над злом, гуманність над жорстокістю, чесність та порядність над обманом [29, с. 460]. Літературна казка давала можливість експериментувати, поєднувати реальність із фантазією, створювати оригінальні образи і сюжети з актуальним змістом. Дидактична, розвиваюча та пізнавальна функції казки дозволяють дітям отримувати закодовану інформацію та досвід попередніх поколінь через казковий жанр. Проблеми, які порушує Олесь у своїх драматичних казках, передаються з великим серцем, теплом і емоційним зворушенням. Шкода, що, за винятком деяких випадків, українські театри для дітей досі не зверталися до дитячої драматургії та інсценізованих казок Олександра Олеся [32, с. 123].

Сучасне олесезнавство, тобто вивчення життя і діяльності Олександра Олеся, розрізняє два етапи його творчості. Відомий дослідник його творчості Мікулаш Неврлий, працівник Словацької академії наук, вказував на наступне: на першому етапі він відтворює настрій українського народу під час Першої російської революції 1905–1907 рр., що на короткий час зняла українофобські пута Емського указу, та української революції 1917–1921 рр., що започаткувала

добу національно-державного відродження України і завершилися створенням Української Народної Республіки, на жаль, відносно нетривалу за часом. Натомість на другому етапі, після поразки української революції, Олександр Олесь описує долю кращих синів рідного народу, які опинилися у холодній і ворожій чужині після падіння молодої Української держави [21, с. 86].

У свою чергу, П. Ляшкевич виділяє такі два періоди діяльності письменника і громадського діяча: доеміграційний (1893–1919 рр.), коли Олександр Олесь почав писати вірші під час навчання у хліборобській школі, а перші з них були надруковані в альманаху «Багаття» (1905 р.), та еміграційний. Зазначається, що його перша збірка віршів «З журбою радість обнялась» була видана у Санкт-Петербурзі в 1907 р. Оригінальна назва другої збірки, «Поезії. Книга I», повинна була мати назву «Будь моїм мечем!», але зазнала змін через царську цензуру. Проте, у другому виданні збірки назву було відновлено. Уривок завершується визначенням, що збірки «Поезії. Книга I» та «Поезії. Книга II» були своєрідним відгуком на події після поразки революції 1905–1907 років.

У період до еміграції Олександр Олесь опублікував ще дві збірки віршів: «Драматичні етюди. Книга IV» (1914 р.) та «Поезії. Книга IV» (1917 р.). «П'ята книга поезій» включала поему «На зелених горах», написану в 1915 р. під впливом його подорожі на Гуцульщину, а також вірші інтимної та громадянської лірики. Була готова до друку і «шоста книга поезій», але вона стала жертвою трагічних подій. В одному з тогочасних часописів було повідомлено про її вихід у світ на початку 1919 р. За свідченням М. Неврлого, ця книга мала назву «На хвилях», а М. Голубєва, сестра поета, стверджує, що вона називалася «Тобі співаю» і була присвячена українському народові, що розгорнув національно-визвольну боротьбу. Однак ця збірка зазнала трагічної долі: у січні 1919 р. під час розмови зі своїм другом Костянтином Хороманським Олександр Олесь на мить залишив кімнату, і тоді трапився вибух. Повернувшись, він побачив свого друга у кривавій пастці та роздерту на шматки шосту книгу своїх ще не надрукованих віршів [38 с. 68].

Хоча творча спадщина Олександра Олеся, як уже зазначалося, включала твори різних жанрів, він з найбільшою силою проявляється як поет-лірик, не випадково його часто порівнюють з видатними світовими ліриками, такими як Гейне та ін. Українська література після Т. Шевченка, за винятком, можливо, І. Франка та Лесі Українки, не знала такого прямого, тонкого лірика. Індивідуальний підхід до образності, фокус на психології, звернення до підсвідомого і філософська глибина виводять Олеся на вершину світових досягнень. Опис внутрішнього світу людини, митця, ліричного героя був домінуючою темою у творчості Олександра Олеся. Макротекст відображає специфіку образно-асоціативної мови автора. Словесні засоби вираження почуттів, таких як туга, смуток, горе, любов, романтика, радість, розкривають такі риси його поезії, як ніжність і інтимність. У поетичній свідомості митця народжуються мрії, ілюзії, спогади про минуле і часом туманні уявлення. Оригінальність виражається в різноманітних метафорах і порівняннях.

Для поетичної манери митця було характерно розширення традиційних лексичних і виражальних засобів, унаслідок чого виникає багата асоціативно-образна структура. Шляхом ретельної мовної та поетичної концептуалізації митець наповнює свої роботи художньою стилізацією, що межує з умовністю. На відміну від традиційного народного мистецтва, що часто виключало окремі елементи, митець охоплює їх із ретельністю дослідника-збирача [22, с. 147]. Поет наповнює свої художньо-мовні твори чуттєвістю й емоційністю, такі фрази, як «день сміявся», «пісні і сміх, і радість скрізь», «трава всміхалася», є прикладом використання ним образів, пройнятих емоційною глибиною. За словами дослідника В. Петрова, у підборі образів, кольорів і ліній художник керувався не тільки технічною досконалістю чи реалістичністю, але й власним трактуванням навколишнього світу. Олександр Олесь зробив вагомий внесок у формування та збагачення художнього стилю української мови на початку ХХ ст. Дослідник Р. Радишевський звернув увагу, що не всі твори, написані Олесем, побачили світ за його життя. Так, його восьма збірка мала назву

«Падає листя. Книга VIII. Матері присвячую». Однак вона не була остаточно скомпонована і видана [44, с. 6].

Свою дев'яту книгу під назвою «Перезва» Олександр Олесь опублікував у Відні в 1921 р. під псевдонімом В. Валентин. Вона була присвячена висвітленню і сатиричній оцінці першої хвилі української еміграції після падіння УНР. На території радянської України ця збірка побачила світ у 1923 р. під назвою «Емігрантська перезва», що стало можливим в умовах започаткованої більшовиками політики «українізації». Водночас у Празі 1923 р. була опублікована збірка Олесея «Вибір поезій (1903–1923)», до якої увійшли також раніше недрукувані вірші попередніх років. Упродовж багатьох років дозрівала десята збірка поета, написана на чеській землі, «Поезії. Книга Х», що була опублікована у Львові в 1931 р. Того ж року у столиці Галичини вийшла одинадцята збірка поета «Кому повім печаль мою ...». У ній, зокрема, відображено ностальгійний душевний стан поета-емігранта, вболівання за долю України, висвітлено тему гармонії людини і природи. Якщо в десятій збірці переважає інтимна лірика, то в одинадцятій – громадянська [45, с. 5].

Важлива для розуміння літературної творчості збірка Олександра Олесея «Цвіте трояндами ...» була опублікована в 1939 р. у Празі. Вона складається з дванадцяти різних частин і відображає піднесення духу українського народу в зв'язку з проголошенням Карпатської України. Характерно, що у збройних силах Карпатської Січі брав участь син поета Олег Ольжич. З цими подіями формувалася примарна надія, що національно-визвольна боротьба згодом перенесеться на Галичину, Буковину, а потім і на Наддніпрянщину. Була навіть підготовлена до друку «Книжка без назви» як збірка віршів Олександра Олесея про Карпатську Україну, що готувалась як дванадцята книга поезій [42, с. 99].

Поезії Олександра Олесея відгукувалися на події, що турбували свідомих українців і світ. Наприклад, його вірш «Терновий вінець» був відгуком на вбивство голови проводу українських націоналістів Є. Коновальця в Роттердамі 25 січня 1938 р. Драма-трагедія «Земля обітована» також стала відгуком на трагічну долю родини Крушельницьких, які були розстріляні більшовиками

після переїзду на Наддніпрянську Україну, стали жертвами сталінського партійно-тоталітарного режиму. Наступна книга віршів поета мала назву «Похмілля» (1921 р.). Останньою збіркою Олександра Олеся можна вважати записані поетом вірші «В альбом Г. Л.», що був представлений блокнотом Галини Лашенко. Протягом двох з половиною місяців (з 29 грудня 1943 р. до 14 березня 1944 р.) у цьому блокноті з'явилося близько 120 поезій Олеся. Деякі з них були опубліковані пізніше в двотомнику його творів, в українськомовних журналах «Дозвілля», «Дукля», що видавалися за межами України, а також у спогадах Г. Лашенка, проте зміст цього зошита досі залишається невідомим широкому загалу українських читачів [38, с. 362].

Під час свого перебування в еміграції Олександр Олесь активно публікувався в різних періодичних виданнях, альманахах, календарях і читанках. Його поезії з'являлися в діаспорних часописах, таких як «Визволення», «Вільне козацтво», «Вогні», «Воля», «Громада», «Дзвони», «Дозвілля», «Наша культура», «Нова свобода», «Нова Україна», «Сміх», «Тризуб», «Український скиталець», «Нова свобода» та ін. Він також публікував свої твори в альманасі «Дніпро», що виходив у Львові під редакцією В. Дорошенка, журналах «Пчілка» на Закарпатті (редактор – А. Волошин), «Наш рідний край» (редактор – О. Маркуш). Олександр Олесь підтримував творчі контакти з такими виданнями, як «Нові шляхи», «Малі друзі», «Літературно-науковий вісник», «Світ дитини», з видавництвами «Книгоспілка», «Неділя» і «Червона калина» [38, с. 370].

У творчості Олександра Олеся еміграційного періоду виділяється окремий напрям – сатира. У Відні поет публікував сатиричні вірші в журналі «Сміх» (1919 р.) та у щотижневому виданні «Воля» (1919–1921 рр.). Його сатиру також активно друкував місячник «Тризуб», що виходив у Парижі. Результатом його діяльності в царині сатири стали збірки «Маски» та «Похмілля», які він підготував до друку. Серед гумористичних і сатиричних творів Олеся можна відзначити, зокрема, «Ревізор з Кам'янця», «Народний суд» та лібрето опери «Влада за кордоном», які, на жаль, не дійшли до масового

читача. У своїй творчості Олександр Олесь використовував різноманітні псевдоніми, серед яких можна відзначити близько десяти, в т. ч. В. Валентин, Іван Веселий, Клим Середа, Яків Чорноморець, Олександренко та ін. [36, с. 15].

Крім ліричних творів, Олександр Олесь також створив ряд драматичних «етюдів», які відіграли важливу роль у формуванні української символістської драматургії і сприяли інтеграції національної літератури у світовий художній контекст. Символістські ідеали митця виявилися найвиразніше саме в його драматургії. Зокрема, до його творів належать драматична поема «Над Дніпром» і драматичний етюд «Трагедія серця», які увійшли до третьої збірки творів 1911 р. Четверта книга поета, «Драматичні етюди», була опублікована у 1914 р. і містила такі твори, як «Осінь», «Танець життя», «При світлі багаття», «Тихий вечір», психологічний етюд «На своєму шляху», віршований алегоричний етюд «Золота нитка», присвячений видатному українському композитору і громадському діячу М. Лисенку. Крім того, Олесь експериментував із новаторськими жанрами, створивши водевіль «По Мюллеру» (1910 р.) та п'єсу-думу «Фесько-Андибер» (1916 р.). Його творчість також включає в себе водевілі та етюди, такі як «Черговий концерт», «Забуття», «За гускою», а також лібрето опери «Кирило Кожуляма» [20, с. 16].

Багато драматичних творів Олександра Олеся не було опубліковано за його життя, і лише в 1990 р. літературознавець Р. Радишевський включив їх до другого тому зібрання творів. Серед них були п'єси «Хам», «Художники», «Меценати і богема», «Патріот», «Місячна пісня», водевіль «Морока», етюди «Юність», «На курорті», «Буржуа». В архіві поета збереглися незавершені драматичні твори, такі як «Герой», «В замку», «Легенда», «Черговий концерт». Олександр Олесь також працював над лібрето для опер і оперет, таких як «Скульптор», «В поштовій конторі», «Український цепенін», «Маскарад», «На курорті», «Ательє художника», а також над сценарієм фільму «Мазепа». З еміграційного архіву Олеся стали відомі драматичні твори «Шиночок на передмісті» (був готовий до друку), «Сватання пана Доробкевича», «Влада за кордоном», «Молоді», «Письменники». Митець також написав драматизовану

поему «Ніч на полонині», драматичні етюди «Фінал», «Темний ліс» та другу частину «Перезви» під назвою «Маски». Деякі з його драматичних творів, такі як «Герой», «В замку», «На руїнах», «В зеленому лісі», «Легенда», майже були завершені, але не дійшли до масового читача [44, с. 6].

Також в архіві Олександра Олеся зберігаються незавершені драматичні твори різних років, лібрето для опер і оперет, таких як «Товариство воскресіння Лазаря», «Флорентійська трагедія», «Коварство і любов» та ін. Він також працював над п'єсою «Останній терпець» про часи ліквідації Запорозької Січі у XVIII ст., а також над драмою «Забуття» та інсценізацією «Гайдамаків» Т. Шевченка, перекладом російською мовою та драматичною обробкою «Intermezzo» М. Коцюбинського. Водночас драматичні твори Олеся часто інтерпретувалися на сцені. Наприклад, знаменитий Лесь Курбас у «Молодому театрі» влаштовував постановки його «драматичних етюдів». На театральній сцені знайшли також відображення драми Олександра Олеся «По дорозі в Казку» та «Над Дніпром».

Серед прозових творів Олександра Олеся були оповідання, поезії в прозі, памфлети, фейлетони, акварелі, новели, притчі, етюди, такі як «В цю ніч ...», «Вони», «Капітон Капітонович», «Королі і люде», «Натхнення», «Оповідання про турка Мустафу та грека Фільку», «Острів любові», «Поговір», «Прощальний обід», «Сон», «Уста її всміхалися». Крім того, Олесь також був автором оповідань «На Івана Купала», «Пеклива мати», «Пташка», мініатюри «О ясна панночко!», переспіву легенди «Казбек і Машука», етюд «Інтродукція», оповідань «На панському обіді» та «Ми познайомились зовсім випадково ...», поезії в прозі «Не до пісень мені», етюдів «Дід Василь», «Коли заходило сонце», гумористичного оповідання «Омелько». Деякі із своїх прозових творів Олександр Олесь мав намір передати Б. Грінченкові для підготовки до друку. Є свідчення, що в 1922 р. Олесь почав писати великий автобіографічний роман і написав 160 сторінок, але чи був він завершений, нам залишається невідомим [56, с. 187].

Водночас Олександр Олесь, як уже зазначалося, з успіхом писав для дітей. Наприклад, «Княжа Україна» була створена на замовлення дитячого журналу «Малі друзі» й була адресована переважно дітям і підліткам, але зацікавлює і дорослих читачів. До дитячої поезії також відноситься «Алфавіт віршами, написаний для сина», складений ще у 1910-х рр. Олесь писав для дітей вірші «Журавлі», «Каченята», «Метелики», «Над колискою», «Ялинка», «Все навколо зеленіє», «Снігурі», «Гусятник», а також колискові вірші, календарну обрядову поезію – «Веснянка», «Дощик» і т. д. Понад 150 віршів, поем, казок Олександр Олесь написав для свого сина, але це був подарунок не тільки йому, а й кожній українській дитині. Під час свого перебування в еміграції він створив кілька творів для дітей, таких як «Чарівний ключик» і «Оповідання про великоднього зайчика», які зараз зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту імені Шевченка НАН України (м. Київ), на жаль, маловідомі для широкого загалу в Україні. Після його смерті було опубліковано вірш для дітей «Водяник». Багато драматичних творів Олександра Олеся були створені в Україні, але казки переважно написані під час вимушеної еміграції [30, с. 28].

Олександр Олесь відомий також як перекладач світової класики на українську мову, зокрема з російської, білоруської, грузинської, сербської, болгарської, англійської і німецької мов. Його переклад п'єси «Вишневий сад» російського письменника українського походження А. Чехова з дозволу влади був поставлений в Українському театрі у Києві. Також він переклав американський національний епос «Пісня про Гайавату» Г. Лонгфелло з російської версії І. Буніна. У свою чергу, власні твори Олександра Олеся були перекладені й видані в різних антологіях. Крім поетичної творчості та драматургії, Олесь активно займався редагуванням. Ще в дореволюційний період, у 1912 р., він працював у редакції найпопулярнішого українського журналу того часу «Літературно-науковий вісник». Олександр Олесь був одним із співзасновників літературно-критичного і громадсько-публіцистичного місячника національного поступово-демократичного напрямку «Українська

хата», що розпочав своє видання у Києві 1909 р. У спогадах Ю. Сірого зазначається, що «Українська хата» з'явилася як «журнал молодих». Фінансові проблеми першого номера були вирішені завдяки ініціативі Олександра Олеся, який зібрав кошти. У цьому журналі поет друкував свої вірші у 1909–1910 рр. [22, с. 67].

У кінці 1918 р. – на початку 1919 р. письменник працював як літературний редактор у газеті «Трибуна» – непартійному щоденнику політичного і суспільно-громадського життя, що виходив у Києві нетривалий час на початку правління Директорії УНР, до захоплення столиці російськими більшовиками. У Відні, опинившись уже в еміграції, він був редактором чотирьох випусків сатиричного журналу «Сміх» під псевдонімом В. Валентин, а також редагував суспільно-політичний журнал «На переломі».

Перебуваючи в еміграції, письменник активно займався громадською діяльністю. У Відні він очолював Спільку українських письменників та журналістів, засновану в 1919 р. з його ініціативи. Олександр Олесь був одним з ініціаторів створення Українського вільного університету 1921 р. у Відні, що невдовзі переведений до Праги (після Другої світової війни і до сьогодні місцем його постійного перебування є Мюнхен). У другій половині 1920 р. у столиці Австрії були відкриті курси з різних предметів для української молоді за активною участю різних організацій, в т. ч. Союзу українських журналістів і письменників. У січні 1921 р. на базі цих курсів, власне, і почалося створення Українського вільного університету [31, с. 291].

Щодо творчості Олександра Олеся, то вона відзначалася багатством різноманітних метафор. Протягом усього творчого шляху поета можна було помітити метафори, які мають потенціал для різноманітного тлумачення текстів. Наприклад, хмари часто зображуються ним як вільні субстанції: «і хмари тихо полетіли», «знялися легко, з усміхом привіту», але вони також символізують смуток і темряву, за словами автора, «довго хмарами небо покрите було». Олександр Олесь використовує метафори, які створюють складні персоніфіковані образи, тобто образи, які мають людські якості: «Очі

розкрила конвалія біла / і в здивуванні застигла, зомліла ...». Його метафори часто змішуються з поетичними порівняннями та образами. У свою чергу, самі порівняння та образи можуть виконувати функцію метафор: «А на сході вже, як демон, / Чорна ніч розкрила крила». У творчості Олеся оживають образи сокола й орла, які символізують не лише горду і вільнолюбну людину, а й національну революційність, буреvisники волі: «О дух України! орел! / Дух вільний, смілий і високий», «Чому ж я не можу бути вільним соколом?» [18, с. 7].

Метафоричний зміст у творах Олександра Олеся відтворює його особисте розуміння вічних проблем, дає можливість інтерпретувати творчість письменника та підкреслює важливі авторські позиції. Використання іменникових метафор дозволяє ширше представити та охарактеризувати образи, розширити семантичний простір і виразно передати почуття: наприклад, «незгод», «хміль забуття», «казка ночі» тощо. У творчості Олеся знайшло поширення також використання прикметникових метафор для вираження якісних характеристик об'єктів образного мислення й активізації уяви читача, наприклад, «небо з морем обнялося» [30, с. 28].

Вивчення творчості Олександра Олеся як поета вказує на присутність у його доробку стилістичних ознак неоромантизму та символізму. У контексті неоромантизму поет підкреслює громадянську місію творчості та мистецтва, бачить у художньому творі служіння суспільній справі, зокрема національно-визвольній боротьбі, ідеям духовного провodu, шанує культ сильних особистостей, які здатні вдихати віру в інших. Щодо символізму, то поезія Олександра Олеся відтворює уявлення про творчість як спосіб розуміння абсолютних, божественних цінностей, засіб досягнення ідеальної духовності, невіддільної від осмислення духовної цінності любові. Образи коханої та ідеї Бога стають, по суті, спільним стимулом до творення. Поет приділяє велике значення у своїй творчості, як стверджують сучасні літературознавці, символіці природи: сонце відображає творчу енергію життя, тоді як гірські вершини є символами духовної свободи та прагнення до ідеалу [17, с. 58].

Олександр Олесь багато працював над розвитком української культури. Він був у різний час одним із засновників Українського театру ім. М. Заньковецької, Українського наукового товариства, Української видавничої спілки. Літературна творчість та громадська діяльність Олександра Олеся були тісно переплетені. У своїх творах він оспівував красу української мови, культури, історії, закликав до боротьби за українську незалежність.

Громадська діяльність Олеся також вплинула на його творчість. Він писав вірші та п'єси, в яких відображав актуальні події українського життя, викривав соціальну несправедливість. Олександр Олесь – яскравий приклад того, як літературна творчість може бути поєднана з активною громадською діяльністю. Він був не лише талановитим письменником, але й справжнім патріотом України, який усе життя доступними йому засобами боровся за її свободу та незалежність [22, с. 111].

Розділ 3. Національно-культурна і політична діяльність

3.1 В Україні

Олександр Олесь, пройшовши шлях від учасника робітничого руху до визнаного літературного генія, неабияк вплинув на суспільно-політичні процеси на українських землях свого часу. Він був одним із засновників та активних учасників Української соціал-демократичної робітничої партії (далі – УСДРП), що мала значний вплив на формування і розвиток українського робітничого руху, діяльність інтелігенції. Молодий письменник приєднався до соціал-демократів у ранні 1900-ті роки, коли український соціал-демократичний рух знаходився на піку свого впливу на підросійській Україні. Предтечею УСДРП стало заснування Революційної української партії (далі – РУП) у 1900 р. – першої української політичної партії на східноукраїнських землях у складі Російської імперії. На основі РУП на початку ХХ ст. виникла низка українських політичних партій, однією з яких стала УСДРП, заснована в грудні 1905 р. Партія намагалася поєднати українську національну ідею і марксизм, соціал-демократичні гасла.

Улітку 1906 року поет разом із своєю майбутньою дружиною, студенткою Бестужівських курсів Вірою Сватською та її сестрою Ольгою здійснив подорож у Крим, де укладає свою першу книгу «З журбою радість обнялась», до якої увійшли твори, написані в 1903–1906 рр. Перша поетична збірка Олеся розкривала його як ніжного лірика та поета високого громадянського звучання. У віршах Олександра Олеся часто звучали мотиви боротьби проти російського імперіалізму, заклики до національного єднання та опору. Вірші «Сміються, плачуть солов'ї» (1904 р.) та «З журбою радість обнялась», що була дебютною збіркою поета, відображають тонку душевну натуру автора.

Під час революційного піднесення у 1905 р. поет сприймав період Першої російської революції як активний опір силам зла, поневолення та загальної журби. Він створював поетичні пісні-гімни, такі як «Ми не кинемо зброї своєї», «З військом за волю боролися ми», «Жалібна пісня» та ін. Особливо символічне

значення набував вірш «Айстри» (1905 р.), де квіти, як і люди, чекали змін, мріяли про «сонячні дні» та «рожевий ранок». Після поразки революції Олександр Олесь підготував нову збірку, заголовок якої відображав її спрямування: «Будь мечем моїм». Він висловлює бажання, щоб його слово стало для ворога гострим, як меч, а для рідного краю – сонцем. Попри це, він знаходить сили готувати до друку шосту збірку своїх поезій «На хвилях», що мала побачити світ на початку 1919 р. [8, с.153].

Період політизації українського національного руху, заснування і діяльності перших політичних партій на зламі XIX–XX ст. характеризувався значним зростанням політичної активності в Україні, незважаючи на жорсткі переслідування українства з боку російського царизму. Олександр Олесь, будучи соціально свідомим та небайдужим до долі українського народу, прагнув долучитися до боротьби за його кращу долю, незалежність, соборність і соціальну справедливість.

Олександр Олесь поєднував з активною літературною діяльністю. У своїй творчості періоду української революції автор відображав власні політичні позиції. У 1917 р. Олесь видав нову збірку поезій, в якій особливу увагу привертає цикл «З щоденника. Р. 1917», наповнений урочистими тонами, що передають перші кроки до національної самостійності. Герой віршів у цьому циклі відображає схвилюваність через бурхливі події на початковому етапі будівництва української державності, маючи надію, що поневолений протягом багатьох століть край може знайти свободу [17].

У цьому ж році сталася подія, яка на довгий час розділить Олександра Олеся з рідною землею. Поет був глибоко залучений у політичні та суспільні події свого часу, включаючи відкрите засудження жовтневого 1917 р. більшовицького перевороту в Російській імперії, що мав значні наслідки для українського національно-державного відродження. Це призвело до повалення Тимчасового уряду в Росії та встановлення більшовицької влади, що мало значний вплив на життя та творчість Олеся. У своїх творах Олександр Олесь відображав події національно-державного відродження в Україні 1917–1918 рр.,

в яких брав безпосередню участь. Поет, який завжди був відданий українській національній ідеї, негативно сприймав більшовицький переворот. Його поезія цього періоду наповнена болем, розчаруванням і тривогою за долю України. У своїх творах він висловлює глибоке обурення з приводу насильства і хаосу, що принесла революція. Вірші Олеся відображають сумніви і страхи щодо майбутнього України, більшість території якої вже на початку 1918 р. опинилася під російською більшовицькою владою [26, с. 4].

Олександр Олесь не сприймав більшовицької ідеології та методів насильства, які супроводжували встановлення радянської влади. Він був прихильником незалежної національної держави і прагнув бачити Україну вільною від зовнішнього впливу, російського чи якогось іншого. По суті, він був одним з тих українських інтелектуалів, які з болем і розчаруванням сприймали події більшовицького перевороту в Росії 1917 р. Його еміграція стала вимушеним кроком для збереження особистої свободи і можливості продовжувати творчу діяльність. Олесь залишив значний літературний спадок, який відображає трагічні події того часу і прагнення до свободи і незалежності України [46]. Олександр Олесь підтримував УНР, як політичний діяч боровся за незалежність України. Його твори цього періоду відображають трагічність і героїзм українців, які боролися проти російських більшовиків. Олесь був палким прихильником ідеї незалежної України. У своїх творах він часто висловлював патріотичні почуття та закликав до боротьби за національне визволення від російського гніту. Його вірші, такі як «О слово рідне! Орле скутий!» та ін. стали символами національної гордості та опору російській окупаційній політиці. Він бачив у російській державі колонізатора, який знищує українську культуру, мову та самобутність. Олесь виступав проти будь-яких форм імперіалізму і тоталітаризму [16, с. 19].

Олександр Олесь у лютому 1919 р., як відомо, був призначений урядом Директорії до Будапешта як культурний аташе посольства УНР. На дипломатичній посаді уряд УНР замовив йому формувати культурні зв'язки з Угорщиною. Проте його завдання не обмежилися лише цим. Оскільки він мав

ветеринарну освіту, йому було доручено закупити медичні препарати для армії УНР. Про виконання цих завдань та про витрачені кошти Олександр Олесь пізніше звітував військовому ветеринарному управлінню УНР. На власні потреби Олесь не витратив жодної копійки. Натомість інші дипломати та представники різних українських місій чи організацій за кордоном часом розкошували в розкішних готелях та ресторанах, витрачаючи гроші на свої забаганки. З боєм, зневірою та відчаєм Олександр Олесь писав про це у листі до К. Врогновського-Сивошапки, висміюючи споживацьке ставлення, корупцію та розтринькування народних грошей деякими представниками української еміграції. Сатирична збірка «Перезва», яку він видав у 1921 р., була його спробою протистояти загальній апатії, бездіяльності та байдужості численних місій та комісій, що дискредитували діяльність УНР загалом [35, с. 5].

Таким чином, Олександр Олесь брав активну участь у національно-культурній і політичній діяльності на Наддніпрянській Україні в кінці XIX – на початку XX ст. Він намагався у своїй громадській роботі поєднати українську національну ідею і соціалістичні постулати. У період української революції підтримував діяльність Української Центральної Ради, різко висловлювався проти загарбницької політики російських більшовиків. Займаючись громадською діяльністю, поезія Олександра Олеся була потужним інструментом політичної боротьби, відображала ідейні погляди автора. Вимушена еміграція до Угорщини 1919 р. стала наслідком його неприйняття російської більшовицької влади, що була встановлена на більшості території України на початку 1919 р., зневіри в можливості ефективної національно-визвольної боротьби. В еміграції він брав участь у створенні та діяльності українських культурних та політичних організацій за кордоном, підтримуючи боротьбу за незалежність України на міжнародній арені [48, с. 54], але про це більш детально піде мова в наступному підрозділі.

3.2 На еміграції

Значну частину свого життя Олександр Олесь був змушений проживати в еміграції. Насправді його спіткала важка доля, бо він роками залишався відділений від народу і країни, які любив усім своїм серцем. Вимушений переїзд поета відбувся в 1919 р. Еміграція була спричинена невдачами у спробі розбудови української державності, що наштовхнулася на агресивну політику сусідів, насамперед більшовицької та білогвардійської Росії. Між двома політичними силами в Росії точилася громадянська війна, але у ставленні до національно-державного відродження вони не відрізнялися. Тяжкі настрої автора були передані у віршах збірок «Чужиною» (1919 р.), «Кому повім печаль мою» (1931 р.). Ностальгія за Україною – ось журба і біль Олександра Олеся того часу:

Душа розірвана, як рана ...

Бальзам далеко так, як сонце,

А сонце, сонце, як і щастя,

Там, там, лише в краю коханім [5, с. 80].

На еміграції поет періодично жив у різних містах – Будапешті, Відні, Берліні, Празі, але останнє місто, столиця тодішньої Чехословаччини, було найбільшим осередком його творчості. Так склалося, що саме новостворена Чехословаччина після закінчення Першої світової війни стала притулком для еміграційної української інтелігенції. Тодішній президент Чехословаччини Томаш Масарик підтримував українських інтелектуалів, створивши умови вільно творити за кордоном, бо мав неприховану симпатію до українського народу та сприяв тому, щоб вони могли здобувати освіту рідною мовою. Письменники, які в тогочасну добу емігрували до цієї країни, мали більшу свободу художнього вираження, можливість критично оцінювати історичні події, на відміну від письменників, які залишилися в Україні та були сковані в руках більшовицької влади.

Міжвоєнна Прага перетворилася на своєрідний мегаполіс українського наукового, літературного та політичного життя в еміграції. Олександр Олесь

відіграв одну чи з не найбільших ролей у згуртуванні наділених поетичних даром українців. Дім відомого поета став місцем збору українських творців. Пізніше їх стали називати поетами «празької школи», але ця школа ніде не була зареєстрована та не мала складеного офіційного статуту, тому цей термін поширений та існує тільки серед критиків. «Празька школа» – це був своєрідний феномен, що немає аналогів у світовій літературі XX ст. Олександр Олесь став обличчям та лідером цієї важливої в той час своєрідної літературної організації [5, с. 80].

Через вимушений переїзд за кордон адаптація письменника до нового місця проживання проходила непросто. По суті, еміграція Олександра Олеся в 1919 р. була примусовою, неспланованою і спонтанною. У лютому 1919 р. він, як відомо, був відправлений до Будапешта як культурний аташе посольства УНР. Олесь мав надію, що його дипломатична робота триватиме кілька місяців, тому покинув Україну без родини, грошей та необхідних предметів для повсякденного життя. Його дружина Віра Антонівна Кандиба та син Олег змогли покинути Україну лише в 1923 р., коли стало остаточно зрозуміло, що повернення Олександра з-за кордону неможливе. Він навіть не взяв із собою найцінніше для письменника – рукопис своєї недрукованої збірки. У кожному листі з Будапешта та Відня до дружини просив розшукати автографи своїх поезій і обов'язково вивезти їх з України. Олександр Олесь розумів, що в Україні його твори не мали жодного шансу на друк через ігнорування видавництвами та часописами з політичних причин, могли навіть зашкодити його родині. І хоча спочатку він вірив, що можна знайти компроміс і домовитися з новою українською владою, пізніше переконався в жорстокості та безглуздості дій чиновників. Поет чекав приїзду дружини з сином у Відні з надією на нове життя, нові публікації та збірки [1, с. 61].

Навіть на відстані зі своєю Батьківщиною поет проживав кожную трагедію свого народу. Цьому є підтвердженням приклад, коли одного разу в грудні 1922 р. напередодні ювілею, який був присвячений 20-тиліттю літературної творчості Олександра Олеся, Юрій Тищенко-Сірий та Андрій Жук виступили

ініціаторами створення комітету та звернулися до громадськості з пропозицією зібрати гроші на подарунок, як віддяку за працю ювіляра, письменник, дізнавшись про це, категорично відмовився від ініціативи. У 1921 р. тодішню Україну охопив голод через політику російських більшовиків, Олесеві було важко спостерігати за трагедією рідної нації, що зазнала поразки у визвольній боротьбі. Він долучився в 1922 р. до створення «Союзу голодним України» та обговорював проблему допомогової акції за участю політичних діячів М. Грушевського, В. Винниченка та ін. Усі сили й насагу Олександр Олесь спрямовує на вирішення громадських, загальноукраїнських проблем, цураючись навіть згадки про власний ювілей. Перебуваючи в еміграції, у Відні він друкує збірку сатиричних поезій «Перезва» під псевдонімом В. Валентін. У 1919–1922 рр., разом з Антоном Крушельницьким та іншими земляками, збирав кошти на допомогу голодуючим в Україні. Моторошні події голодомору 1921–1923 рр. поет зобразив у циклі «Голод». У драмі «Земля обітована» (1935 р.) Олесь одним із перших в українській літературі розкрив людиноненависницьку суть сталінської політики [58].

У Чехословаччині, як відомо, Олександр Олесь став активним учасником української емігрантської спільноти. Він підтримував діяльність Українського вільного університету в Празі та Музею визвольної боротьби України, де проводилися заходи, присвячені різним подіям української культури та історії. Названий музей був місцем активної діяльності поета. У чеській столиці Олесь відзначив кілька своїх творчих і життєвих ювілеїв. Організатором святкування 50-ліття від дня народження поета був Український республікансько-демократичний клуб. Олександр Іванович був почесним головою Союзу українських журналістів і письменників на чужині, з 1931 р. – почесним доктором (*honoris causa*) філософії Українського вільного університету. Його твори декламувалися на святкових і жалібних академіях та зібраннях, присвячених національним святам (Шевченківське свято, проголошення незалежності України, День соборності, День українського війська), історичним подіям (бої під Крутами та Базаром, проголошення самостійності ЧСР тощо) та

особам (О.Кобилянська, Т. Масарик, І. Мазепа, П. Орлик, С. Петлюра, П. Холодний та ін.). Він підтримував дружні стосунки з тими, хто народився чи жив на його малій батьківщині – Сумщині [5, с. 81].

Основним завданням названого Союзу було створення законопроектів щодо періодичної преси, охорони авторського права та інших правових аспектів, які б підтримували професійні організації журналістів, письменників та композиторів. Крім цього, Союз надавав матеріальну допомогу не лише своїм членам та українським громадянам, що опинилися на чужині, але й письменникам, журналістам та ученим на радянській Україні. Наприклад, 30 письменників користалися фондами Союзу. Одним із найбільших досягнень Союзу було створення Українського вільного університету, що відкрився 23 жовтня 1921 р. Олександр Олесь особисто позичив кошти на організацію університету, що визначило важливу роль цього закладу для розвитку української науки, освіти та культури на еміграції. УВУ в Празі, як зазначав ректор Олег Колесса, відзначався не лише моральною, але й матеріальною підтримкою від Олеся та інших членів Союзу, що свідчить про їхнє прагнення підтримати українську науку та культуру в умовах вимушеної еміграції [21, с. 85].

Авторитет Олександра Олеся як голови Союзу українських журналістів та письменників був настільки вагомим, що навіть у 1932 р., коли він вже фактично відійшов від активної громадської діяльності, український політик доби УНР Іван Мірний консультувався з ним стосовно створення «Союзу письменників». Він обговорював положення Статуту, його затвердження, організацію загальних зборів та інші питання [58].

На особливу увагу заслуговує видавнича та журналістська діяльність Олександра Олеся в еміграції. Він приєднався в 1920 р., фактично ставши ідеологічним натхненником, до видання «На переломі», підзаголовок якого звучав як «Журнал політики, літератури та мистецтва» під редакцією Олександра Олеся. Цей журнал, що виходив у Відні, відіграв велику роль, насамперед, у літературному житті української політичної еміграції того часу.

У журналі «На переломі» публікувалися літературні твори, міжнародно-політичні огляди, статті з економіки, рецензії, хроніки подій літературного та мистецького життя та інша важлива інформація. Олександр Олесь з особливою силою наголошував на тому, що цей журнал є безпартійним та аполітичним, щоб об'єднати якомога ширше коло українських діячів в еміграції [53].

На літературний журнал «На переломі», редагований Олександром Олесем, покладалися великі сподівання, і кожен новий випуск з прихильністю зустрічався численними читачами та прихильниками. У кожному номері «На переломі» друкувалося рекламне оголошення про те, що «приймається передплата на український гумористичний і ілюстрований журнал «Сміх»», що, як планувалося, мав виходити двічі на місяць під редакцією Валентіна (це один із псевдонімів О. Олеся). Вказувалася адреса редакції «Сміху», що співпадала з тією, що й «На переломі» («готель «Рояль» у Відні, кімната 25»). У 1922 р. Олександр Олесь висловив бажання видання журналу «Сміх» і ділився своїми намірами з Антоном Крушельницьким. Проте новостворений журнал припинив своє існування після кількох випусків. Причини такої короткої історії видання можна було б розглянути окремо, але вони включають, насамперед, матеріальну скруту, невиконані обіцянки щодо фінансування представників уряду УНР в еміграції, а також несприйняття представниками української громадськості деяких сатиричних виступів авторів «Сміху», що спровокувало конструктивну критику [2, с. 235].

Олександр Олесь відчував гостру потребу в тому, щоб відображати навколишній світ, де було багато неправди, брехні, глуму, ошуканства та грабіжництва. Це збуджувало в ньому бажання висловити громадський протест через літературну творчість. Зокрема, від 1923 року весь політичний спектр української еміграції активно займався аналізом причин поразки революції та розглядав можливості для розвитку національно-культурної та освітньої діяльності за кордоном з метою підтримки перспектив національного розвитку. Згодом, однак, у зв'язку з розгортанням масових сталінських репресій, погромом українізації та голодомором 1932–1933 рр. ентузіазм Олеся для

боротьби «з вітряками» поступово зменшується. Цьому існували об'єктивні причини, такі як суперечності між представниками уряду УНР в еміграції, розходження в ідеях навіть між колишніми співниками, зневіра в можливість близької перемоги над російськими більшовиками. Олександр Олесь зосереджується на літературній діяльності та фактично усамітнюється у своєму скромному притулку в Ржевницях на околиці Празі [48, с. 89].

Письменник гостро реагував на трагедію українського народу та прояви колабораціонізму серед частини видатних представників української інтелігенції, що раніше підтримувала уряди УНР. Олександр Олесь, слідкуючи за літературними процесами на радянській Україні, піддав гострій критиці твори, написані П. Тичиною на замовлення тодішньої Комуністичної партії. Хоча раніше обидва письменники перебували в досить хороших відносинах. Про це, зокрема, свідчать спогади вище згаданого Миколи Неврлого, який стверджував, що Олександр Олесь раніше завжди говорив про П. Тичину щиро та з душею, а після зустрічі з ним у Празі взагалі назвав письменника геніальним. Але ці дружні зв'язки швидко обірвалися. Свою злість у бік національного зрадника Олесь висвітлив за допомогою емоційного вірша, який написав в травні 1928 р. Вірш має яскраву виражену назву «І ти продався їм, Тичино»:

І ти продався їм, Тичино,
І ти пішов до москаля?
О, бідна мати, Україно,
В журбі головонька твоя ... [57].

Яскрава громадянська позиція Олександра Олеся була виражена у вірші «Європа мовчала». Поезія є одним із його найбільш відомих творів, у якому автор висловлює свій протест проти бездіяльності Європи після Першої світової війни та сталінських репресій, що не підтримала визвольних змагань українського народу:

Європа мовчала, мовчала, мовчала,
Коли Україна в крові потопала,

Коли Україна вмирала в огні ...

Європо, мовчала чому ти тоді?... [55].

Цей вірш є виразом глибокого болю і розчарування поета бездіяльністю міжнародної спільноти під час трагічних подій на його батьківщині.

Олесь активно видає свої збірки та пише сатиричні твори, але його літературна творчість еміграційного періоду ще потребує окремого дослідження. Зокрема, письменник в еміграції писав про міжусобиці княжої доби, які призвели до занепаду Київської Русі. Так з'явилася його збірка «Минуле України в піснях», видана 1930 р. у Львові. Найбільше поета-вигнанця хвилювали жахливі події голодомору 1932–1933 рр., арешти та розстріли української інтелігенції, що відбувалися на покинутій його рідній землі. На еміграції ці події торкнулися його особистого життя. Радянська влада втратила особистого приятеля письменника Антона Крушельницького, що з боєм сприйняв Олександр Олесь.

Після Першої світової війни Олександр Олесь і Антін Крушельницький, активні учасники української революції, опинилися в еміграції. Вони активно співпрацювали в культурних і літературних проєктах, спрямованих на підтримку української культури за кордоном. Обидва письменники були залучені до діяльності українських емігрантських організацій. Щоправда, деякі їхні погляди не збігалися: А. Крушельницький більше схилився до соціалістичних, радянофільських ідей, тоді як Олесь, особливо після розчарування в більшовицькому режимі, ставав дедалі критичніше налаштованим до радянської влади. Незважаючи на ці відмінності, їх все-одно об'єднувала українська ідея, збереження і розвиток національної ідентичності. Однак А. Крушельницький в 1934 р. переїхав з цілою родиною до радянської України, де був невдовзі страчений більшовицьким режимом.

Трагедія сім'ї Крушельницьких стала імпульсом для написання в 1935 р. драми «Земля обітована». Напевно, найважчим періодом на еміграції можна назвати останні роки життя великого поета. З часу розчленування лідером фашистської Німеччини А. Гітлером Чехословаччини та захоплення

угорськими фашистами незалежної Карпатської України, а невдовзі – початку Другої світової війни восени 1939 р. відбулося ідейно-політичне розчарування серед багатьох політичних емігрантів у Європі, що не оминуло й Олександра Олеся. Він, як і багато інших сучасників, гостро відчував негативні наслідки німецької окупації Чехословаччини. Це обмежувало його можливості для творчої та громадської діяльності. Військові дії та загальне погіршення умов життя вкрай негативно вплинули на здоров'я Олеся. Його фізичний стан значно погіршився в останні роки життя, що також обмежувало його активність.

Попри важкі умови, Олесь продовжував писати майже до кінця життя. Його вірші цього періоду відображають глибокий сум, біль і тугу за рідною землею. Війна, окупація та жорстокість тоталітарних режимів мали великий вплив на його поетичне бачення, що втілювалося в творчості. Вірші цього періоду часто мали патріотичний і трагічний характер, відображаючи не лише особисті переживання, але й загальний стан українського народу.

Але найбільше в ті часи поета хвилювало життя його сина Олега Ольжича, який був активним діячем Організації українських націоналістів (ОУН), націоналістичного підпілля. Розлука із сином сталася тоді, коли Олег під час німецько-фашистської окупації України переїхав на Наддніпрянську Україну, а пізніше – до Львова, де намагався розбудовувати підпільну мережу ОУН з метою відновлення національно-державної незалежності. Так сталося, що син великого поета не зміг вижити в кривавій боротьбі, був заарештований гестапо і в червні 1944 р. закатований в концтаборі Заксенхаузен. Смерть сина стала великим ударом для поета, погіршився і без того не найкращий стан здоров'я Олеся. Невдовзі слід за сином помирає і сам письменник 22 липня 1944 р., буквально через кілька тижнів [53]

Загалом за кордоном, у другий період життя і творчості, поет видав кілька збірок, основна тема яких – туга за Україною. Він займався національно-культурною і політичною діяльністю, але з часом в умовах загальної кризи демократії та посилення партійно-тоталітарних режимів у Європі в 1930-х рр. поступово втрачав інтерес до політики. Однак Олександр Олесь послідовно

займав глибоко патріотичну позицію, на відміну від частини свого емігрантського оточення, засуджував будь-які прояви колаборації з радянським режимом, як і позицію тогочасних європейських лідерів, які, по суті, закривали очі на злочини сталінізму, тотальне нищення ним українства. Відраду від побаченого і життя в еміграції, далеко від своєї Батьківщини, Олесь шукав у творчості.

На еміграції видатний поет написав кілька значущих збірок, які стали важливою частиною української літературної спадщини ХХ ст. Зокрема, ним було опубліковано книги поезій «Чужиною» (1919 р.), «Княжі часи. Минуле України в піснях» (1920 р.), «Перезва» (1921 р.), «Кому повім печаль мою ...» (1923 р.), «Поезії. Кн. Х» (1931 р.) [5, с. 63]. Політична позиція Олександра Олеся на еміграції стала символом незламності українського духу і прагнення до свободи.

РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Постать Олександра Олеся на уроках історії можна висвітлювати безпосередньо в межах теми «Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування. Уряд УНР в екзилі. Діяльність української політичної еміграції». Ця тема відноситься до календарного планування історії України 10 класу ЗЗСО. Матеріал для викладання цієї теми можна висвітлювати в міжпредметному зв'язку з іншим шкільним предметом – українською літературою. У шкільній освіті вчителі повинні використовувати міжпредметні зв'язки, які покликані допомогти дитині сформувати компетентності, передбачені новою українською школою (НУШ): спілкування державною мовою, спілкування іноземними мовами, уміння навчатись упродовж життя, соціально-громадські компетентності, уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя, присутність загальнокультурної грамотності.

Міжпредметний зв'язок між історією України та українською літературою на прикладі Олеся дуже важливий, оскільки його творчість тісно пов'язана з історичними подіями та культурними реаліями кінця XIX – першої половини XX ст. Олесь не лише відображав історичні події у своїх творах, але й активно впливав на культурний розвиток на українській землі. Він яскраво відображав у своїх творах історичні події. Цьому служить, як приклад, твір «Ярослав Мудрий», в якому присутні патріотизм та гордість за історію України. Олесь вкладає в цей вірш своє відчуття національної гідності та високої цінності української культури в історії. Твір Олеся про Ярослава Мудрого – одного з найбільш видатних князів Київської Русі – став одним із символів національного відродження та культурного самовизначення українського народу [63, с. 10]. У своїй творчості поет відображав тодішні соціально-політичні проблеми. Зокрема, він з інтересом ставився до проблеми соціальної нерівності, національної свободи та самовизначення українського народу.

Одним з типів уроку, який підходив би для засвоєння матеріалу з біографії та творчості Олександра Олеся, є урок узагальнення та систематизації знань. Хотілося б висвітлити, для прикладу, типи уроків, що підійдуть для подання досліджуваного в роботі матеріалу учням:

- урок самовизначення, самореалізації. Принцип створення його полягає в домінантності виховних і розвивальних цілей, які спрямовані на внутрішній світ учня;
- «Історичний портрет», «Інтерв'ю». Такі уроки, мабуть, є найкращими для засвоєння матеріалу учнями в умовах, коли вчителю потрібно застосувати матеріал, пов'язаний з вивченням історичної особистості;
- урок-дискусія;
- урок проблемного пошуку, інтелектуальних роздумів, що дасть змогу учням розв'язати проблемність завдань, історично-морального змісту.

Практичний урок «Складання історичного портрету» є одним з найкращих не лише для ознайомлення учнів з біографією та творчістю Олександра Олеся, але й розуміння зв'язку між літературою та історичними подіями. Вивчення історичних персоналій на уроках історії України, як це відмічали не раз відомі методисти, оживляє сухі історичні схеми, сприяє розкриттю причинно-наслідкових зв'язків історичних подій та явищ, допомагає сучасному учневі запропонувати певну модель значимої поведінки для суспільства. Учасники освітнього процесу повинні усвідомити роль особи в історії Української держави, зв'язку її приналежності до певної соціальної, національної чи іншої групи, бо без цього вивчення історії України не буде повним і всебічним, адже історичні події та факти, як на цьому наголошують методисти, ефективніше засвоюються учнями крізь призму особистості конкретної епохи. Теоретико-методичні аспекти висвітлення ролі історичних постатей розглядались у працях авторитетних дидактів-методистів, таких як О. Вагін, О. Желіба, К. Баханов, А. Пінчук, С. Терно, М. Єрохіна, Я. Камбалова, І. Коляда та ін.

У процесі формування уявлень про історичну персоналію на уроці історії України в роботі вчителя з учнями щодо створення історичного портрета важливим є розуміння поняття «історична особа». Так, у методиці під поняттям «історична особа» розуміється особистість з вираженою індивідуальністю, внесок якої для історії є значно вагомим та невід’ємним. Відповідно, під історичним портретом з методичного погляду розглядають характеристику особи в контексті біографічних даних, світогляду, основних етапів життя. Методисти-практики розробили алгоритм складання історичного портрету на уроці. Так, методист В. Тоболін запропоновано такий алгоритм:

1. Походження історичного діяча.
2. Дитячі та юнацькі роки.
3. Ідеологічні симпатії (консерватор, ліберал, соціал-демократ тощо).
4. Власні оригінальні погляди (завдання, засоби реалізації).
5. Шлях становлення історичного діяча (основні етапи).
6. Основні напрями діяльності.
7. Результати діяльності та внесок історичного діяча очима сучасників та істориків (політологів) [62, с. 6].

Вчений О. Трухан окреслює вимоги, яким має відповідати висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії. Вони наступні:

- обов’язковим є опис життя цієї людини, сукупність ідей, поглядів, що були основною спрямованістю в діяльності особи, ідейні, культурні та інші засади діяльності історичної постаті, її вплив на конкретні події, наслідки та значення діяльності для розвитку історичного процесу, історичний час і простір, особливості соціуму, до якого була приналежна особа тощо;
- необхідність висвітлювати та представляти кожну історичну особистість індивідуальністю з властивим їй зовнішнім виглядом, підсилюючи такі компоненти, як «особисте життя», «сімейне життя», «творчість», «організаційна діяльність» і т. п.;
- потреба приділяти особливу увагу психологічній характеристиці історичної постаті, яскраво виражаючи її особистісні риси від зовнішнього

вигляду до характеристики внутрішніх якостей, а від них – до мотивів поведінки;

- бажаність вибирати для характеристик історичних осіб такий фактичний матеріал, який вимагає осмислення, обґрунтування та зможе підвести учнів у такий спосіб до світоглядних висновків. Під час викладу навчального історичного матеріалу на уроках історії потрібно встановлювати паралелі між подіями минулого, що були пов'язані з діяльністю особи, та сучасністю. Це спричинить неабиякий розвиток критичного мислення. Важливим є також показ конкретних ситуацій життя особистості, у яких людина обрала спосіб дій з кількох можливих альтернатив, залучаючи учнів до аналізу мотивів такого вибору.

З метою підвищення ефективності процесу навчання учнів сучасні науковці розробили методичні рекомендації щодо вивчення історичних особистостей на уроці. Серед них виділяють наступні чинники: широке застосування історичних джерел; використання пам'яток складання історичних та політичних портретів; постановка проблемних та дискусійних питань, які дадуть змогу висловити різні погляди в оцінці історичної постаті; використання уривків з творів художньої літератури; ознайомлення учнів з уривками біографій, автобіографій, щоденників, листів; самостійна підготовка учнями доповідей чи повідомлень про видатних історичних осіб; проведення дидактичних та інтелектуальних ігор; використання прийому драматизації; використання інтерактивних технологій навчання. використання відео- та мультимедійних матеріалів; застосування проблемного методу навчання; проведення аналізу історичних портретів тощо.

Метод «історичний портрет» сформує в учнів уявлення про конкретну особу, що розглядається на уроці, предметно-історичні компетентності, такі як хронологічні, просторові, логічні, інформаційні та аксіологічні [62, с. 8]. Перейдемо до розгляду першої компетентності – хронологічної. Ця компетентність, наскільки відомо, формує в учнів уміння орієнтуватися в історичному часі, розглядати суспільні явища в розвитку та конкретних умовах

досліджуваної епохи. Згідно нашої теми, вона буде відповідати частково періоду українського національного відродження XIX – початку XX ст., що вивчається в 9 класі (тоді Олександр Олесь народився, навчався і почав свою письменницьку і громадську діяльність), та 1914–1945 рр., це період Першої та Другої світової війн, української революції та міжвоєнної доби.

Типи завдань за цією компетентністю спрямовані на знання найважливіших дат, хронологічних меж подій, явищ, процесів, послідовності та тривалості подій. Це потребує від учителя постійної роботи над матеріалом та вдосконалення, поетапного ускладнення завдань. Доцільно використовувати різні вправи, ігри та прийоми, що дозволить учням тренувати візуальну пам'ять, логічне мислення, а не просто відтворювати зміст навчального матеріалу.

Доречно для успішного застосування матеріалу працювати з учнями над складанням хронологічних таблиць (наприклад, «Хронологічна таблиця видання Олександром Олесем своїх збірок»), встановленням послідовності (приміром, установіть, яка подія з життя письменника сталася раніше), встановленням відповідності (встановити відповідність між датами і подіями з еміграційного життя історичної особи). Водночас доцільно застосовувати дидактичні ігри: «Стрічка часу» (розмістити хронологічно правильно події з діяльності письменника), «Що відбулося раніше?» та ін.

На основі життя і багатогранної діяльності Олександра Олеся можна з успіхом формувати громадянську компетентність, що стосується здатності розуміти, поважати та захищати права, інтереси й обов'язки людини, та соціальну, спрямовану на виховання усвідомленого відчуття себе частиною суспільства та формування навичок ефективної комунікації. Олесь був прикладом сумлінного служіння рідному народу, займав глибоко патріотичну позицію упродовж усього життя, що добре видно на прикладі матеріалу в роботі.

Просторова компетентність є не менш важливою для розвитку історичного мислення учнів. Ця компетентність допомагає розвивати уміння

орієнтуватися в просторі та використовувати карту як джерело інформації під час характеристики історичних фактів. У межах розглядання історичної постаті можна застосувати цю компетентність таким чином: навчити учнів визначати на карті міста та країни, де в різний час проживав в еміграції Олександр Олесь. Як ще один варіант, можна створити власну карту з позначенням важливих місць життя і діяльності Олесь.

Логічна компетентність також буде доречною для подачі інформації в межах цієї теми. Завдяки їй вчитель зможе розвинути в учнів уміння пояснювати історичні факти, аналізувати їх, формулювати теоретичні поняття та оперувати ними. Спираючись на матеріал нашої теми, обов'язково вчитель має навчити учнів правильно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями життя Олександра Олесь та його творчістю, а також розвинути в учнів вміння логічно аналізувати літературні твори та історичні події.

Використання дидактичних ігор у навчальному процесі сприяє активному залученню учнів, розвитку логічної компетентності, а також кращому засвоєнню матеріалу. На прикладі вивчення життя і творчості Олександра Олесь на уроці історії доцільно використовувати такі ігри: «Розшифрування тексту», «Історичний пазл», «Літературний детектив».

У свою чергу, інформаційна компетентність допоможе нам розвинути у вихованців уміння пояснювати факти і явища на основі інформації, отриманої з різних джерел, їх аналіз, оцінювання, порівняння. Важливою умовою таких завдань є поєднання учнями інформації з різних джерел, представлених у підручнику (тексти різних типів, ілюстрації, карти, схеми тощо). Розвиток інформаційної компетентності на уроці, присвяченому творчості та життєдіяльності Олександра Олесь, може бути інтегрований через різноманітні методи і стратегії, що сприяють глибокому розумінню матеріалу та розвитку критичного мислення. Інтеграція інформаційної компетентності та дидактичних ігор у навчальний процес має декілька переваг: підвищення мотивації, практичне застосування знань, розвиток навичок критичного мислення, колективна робота. Нам допоможуть у подачі матеріалу учням такі дидактичні

ігри: «Веб-квест», «Бібліотечний квест», «Історична вікторина», «Інтерв'ю з поетом» і т. п.

Хотілося б перейти до застосування останньої історичної компетентності – аксіологічної. Формування цієї компетентності на уроці історії передбачає інтеграцію етичних та ціннісних аспектів у навчальний процес. Це допомагає учням не лише вивчати історичні факти, але й аналізувати моральні питання, що виникають у зв'язку з історичними подіями, розуміти різні ціннісні системи та розвивати критичне мислення. Урок історії, присвячений Олександру Олеся, може допомогти учням розвинути цю компетентність через аналіз його творчості та біографії, звертаючи увагу на етичні, моральні та ціннісні аспекти [64, с. 13].

Для формування аксіологічної компетентності в межах цієї теми можна використати такі методи та прийоми: дискусії та дебати (організація дискусій на тему моральних питань, що виникають при вивченні життя та творчості письменника), рольові ігри (симуляція історичних подій, де учні грають ролі історичних персонажів та приймають рішення, керуючись моральними принципами), аналіз літературних джерел (вивчення творів Олександра Олеся, що відображають його моральні дилеми та цінності), проєктна діяльність (зокрема, створення проєктів, присвячених аналізу моральних та етичних аспектів життя та творчості Олеся)

Можна відмітити ефективний метод для складання історичного портрету Олександра Олеся – групову роботу. Для роботи над історичним портретом письменника на уроці історії можна організувати роботу учнів у групах з конкретними завданнями, що допоможе учням розвинути аксіологічну компетентність через дослідження його біографії, творчості та впливу на українську культуру. Цілі групової роботи полягають у ознайомленні учнів з життям та творчістю поета-емігранта, розвитку вміння аналізувати історичні та літературні джерела та формування власних ціннісних орієнтирів через обговорення моральних і етичних питань.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що групова навчальна діяльність сприяє активації й результативності навчання школярів, розвитку самостійності, уміння доводити й відстоювати свою точку зору, прислуховуватися до думки товаришів, культури ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці. Групова навчальна діяльність на занятті сприяє створенню певних умов для формування позитивної мотивації навчання.

Неабияку важливу роль групова діяльність відіграє в досягненні виховної мети навчання. Цей вид роботи формує колективізм, морально-гуманні якості особистості. Важливу роль у формуванні цих якостей відіграють особливості організації групової роботи, коли виконується розподіл функцій і обов'язків між учасниками діяльності, вони обмінюються думками, відтворюється взаємна вимогливість і допомога, взаємоконтроль та взаємооцінка. Групова навчальна діяльність виконує й організаційну функцію. Вона полягає в тому, що учні вчаться правильно розподіляти обов'язки, підкуватися один за одного, розв'язувати конфлікти, що природньо виникають у спільній діяльності. У груповій роботі учень бере на себе певні функції викладача й виконує їх.

Структура колективної роботи складається з вступної та основної частини. Вступна частина включає в себе функцію введення учнів в тему (учитель коротко ознайомлює їх з творчістю поета та його приналежністю до історичного процесу, так би мовити подає базову інформацію для подальшої роботи). Також ця частина включає в себе постановку завдань, тобто оголошуються теми для групової роботи та відбувається пояснення критеріїв оцінювання. Основна частина включає в себе розподіл учнів на групи. Можна поділити їх за різними критеріями. Цікавим буде використати випадковий розподіл, наприклад: нам потрібно створити чотири групи, тоді підготуємо картки з номерами 1–4, а учні по черзі витягнуть одну картку, ті, в кого будуть однакові числа, працюватимуть разом. Можна також розподілити учнів за здібностями. Для цього вчителю необхідно провести фронтальне опитування, щоб оцінити рівень знань учнів за цією темою. Потрібно сформувати групи так,

щоб у кожній були учні з різним рівнем знань. Саме форма колективної роботи є одною з найкращих для складання історичного портрета Олеся. Таким чином розподілу роботи будуть задіяні всі учні.

Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту й подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі такі варіанти організації роботи груп:

1. «Діалог». Цей варіант групової роботи полягає у спільному пошуку групами узгодженого рішення. Якщо розглядати цей метод, слідуючи за матеріалом нашої теми, на обговорювання будуть висунуті такі питання: «Як еміграція вплинула на життя та творчість поета?» та «Чому творчість Олеся є важливою для сучасної української культури?». Діалог виключає протистояння, критику позицій тієї чи іншої групи. Усю увагу зосереджено на сильних моментах у позиції інших.

Як варіант, клас об'єднується в дві–три робочі групи та групу експертів із числа сильних учнів. Робочі групи отримують не більше 10 хвилин для виконання завдання. Група експертів готує свій варіант виконання завдання, стежить за роботою груп і контролює час. По завершенні роботи представники від кожної робочої групи на дошці (комп'ютері) або на аркушах паперу роблять підсумковий запис. Потім по чергово надається слово одному представнику від кожної робочої групи. Експерти повинні зафіксувати спільні погляди, а на завершення запропоновують узагальнену відповідь на завдання. Групи обговорюють і доповнюють її. До зошитів занотовується кінцевий варіант.

2. «Спільний проєкт», що передбачає таку саму мету та об'єднання в групи, що й «Діалог». Однак завдання, які отримують групи, мають бути різного змісту та висвітлювати проблему з різних боків. Після завершення роботи кожна група звітує й записує на дошці певні положення. У результаті з відповідей доповідачів груп складається спільний проєкт, який рецензується групою експертів. Теми для спільні проєктів можуть бути у вигляді творчих завдань: малюнок, колаж, відео, поезія і т. п. У контексті досліджуваної теми це може бути колективна презентація про Олександра Олеся. Також варто давати

на опрацювання учням і дослідницькі проекти, вони самостійно мають дослідити певний аспект життя або творчості Олеся. Учні можуть підготувати доповіді, дослідження або презентації на основі своїх наукових пошуків.

3. «Акваріум». Це форма діяльності учнів у малих групах, призначена для ефективності розвитку навичок спілкування, удосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку. Вона може бути запропонована тільки за умови, що учні вміють добре працювати в групі. Для цього вчитель об'єднує учнів у групи по чотири–шість осіб і пропонує їм ознайомитися із поставленим завданням. Цей метод можна провести у формі круглого столу. Тобто сформуємо коло учнів і дозволимо кожному висловити свою думку або запитання щодо теми, пов'язаної з життям і діяльністю Олександра Олеся. Можна також запросити учасників до обговорення певного аспекту життя або творчості письменника, підтримуючи вільний потік ідей та думок. Доречно ще дати завдання учням на порівняння історичного портрету Олеся з іншим культурним діячем того часу, який також перебував в еміграції або ж, навпаки, прийняв рішення залишитися [66, с. 9].

Неодмінно цікаво буде застосувати в межах шкільних годин на уроці історії України гру «Брейн-ринг». Це захоплива інтерактивна гра, яка може створити конкурентну, але дружню атмосферу на уроці, де можна розповісти про постать Олександра Олеся. Для організації такого уроку на початку необхідно сформувати команди, поділити клас на кілька команд. Їх кількість може бути різною залежно від числа учнів у класі. Пропонується надати кожній команді унікальне ім'я, пов'язане з творчістю Олександра Олеся. Потім приступимо до підготовки серії питань, які стосуються життя, творчості, історичного контексту та впливу Олександра Олеся на українську літературу і громадське життя. Питання можуть бути різного рівня складності. Проведення гри відбуватиметься так: кожна команда по черзі вибирає питання. Якщо школярі відповідають правильно, заробляють бали. Якщо відповідь неправильна, інші команди можуть спробувати відповісти, щоб заробити додаткові бали. Завданням команди є зібрати якомога більше балів до кінця гри.

Для різноманітності добавимо бонусні раунди або завдання, які дозволять командам заробити додаткові бали, наприклад, швидка відповідь, асоціації з творчістю Олександра Олеся тощо.

Підведення підсумків проведемо так: підрахуємо бали в кінці гри та оголосимо переможця. Також можна обговорити важливі моменти, які виявилися під час гри, та додаткові цікаві факти про Олександра Олеся.

Брейн-ринг – це чудовий спосіб залучити учнів до активного навчання та поглибити їх розуміння теми про Олександра Олеся через захопливий ігровий процес [60, с. 7].

Використання постаті Олександра Олеся – видатного українського письменника і громадського діяча – на уроках історії України є важливим у контексті компетентнісного підходу. Він відображав історичні події, персонажів та епохи, що допомагає учням краще зрозуміти історичний контекст того часу. Поглиблене вивчення його творів може сприяти в поглибленні знань про історію України та її культурні аспекти. Це послужить добрим прикладом того, що хоч нерідко люди вимушені з різних причин емігрувати, вони не повинні забувати про свою рідну землю, а творити та допомагати землякам, перебуваючи за межами своєї Батьківщини. Олександр Олесь як історична постать служить зразком незламного патріота, на його прикладі можна виховувати в учнів дух патріотизму та національної самосвідомості.

ВИСНОВКИ

Літературна і громадська діяльність Олександра Олеся – це не лише визначний етап в історії України та української культури, але й важливий компонент формування національної свідомості та ідентичності. Він виступав не лише як талановитий поет, прозаїк та драматург, але й як активний учасник українського громадського життя свого часу, глибоко співчутливий до проблем рідного народу, відданий ідеалам національної незалежності. Розглядаючи його діяльність, можна виявити кілька ключових висновків.

По-перше, літературна творчість Олександра Олеся є невід’ємною складовою української літературної спадщини. Він відомий своїм унікальним поетичним стилем, який поєднує в собі глибоке філософське сприйняття світу та виразні образи природи. Творчість Олеся пронизана патріотизмом та любов’ю до рідної землі, що робить його твори особливо актуальними та важливими для розуміння української духовності. Олександр Олесь писав свої твори на різні жанри, що не так часто трапляється в українській літературі. Він відомий як проникливий поет, прозаїк, драматург, автор творів для дітей, сатири, перекладач та ін. Однак з найбільшою силою Олесь проявився як поет-лірик, що міг яскраво відобразити як інтимні почуття, так і сюжети громадського звучання.

Літературну творчість Олеся сучасні дослідники поділяють на два періоди: на етнічних українських землях та у вимушеній еміграції (з 1919 р.), що була спричинена поразкою української революції та позначилася на стилістиці та змісті творів автора. Перша поетична збірка Олеся «З журбою радість обнялась» вийшла в 1907 р. у Петербурзі, отримала позитивний відгук серед читачів. Творчий доробок письменника є вагомим, він працював кілька десятиліть практично до кінця свого життя.

По-друге, громадська діяльність Олександра Олеся відображає його активну позицію щодо соціальних та політичних проблем свого часу. Він не тільки виступав на захист національних і соціальних прав українського народу, підтримував УНР, але й активно сприяв розвитку української культури та

освіти у вимушеній еміграції після 1919 р. Його участь у громадських організаціях, написання статей та публічні виступи захищали права українського народу та сприяли змінам у суспільстві в перспективі, хоч не завжди були сприйняті сучасниками. У 1920–1930-х рр. Олесь послідовно займав антикомуністичну позицію, засуджував більшовицьку політику на радянській Україні, на відміну від частини своїх колег-літераторів, що пішли на співпрацю з комуністичним режимом. Так, у відповідь на колаборацію з більшовиками П. Тичини, з яким раніше мав чудові взаємини, він з боєм написав у 1928 р. «І ти продався їм, Тичино, І ти пішов до москаля?». Відповіддю на, по суті, мовчазну позицію лідерів європейських країн до агресивної політики сталінізму щодо України були поетичні слова Олесь в 1931 р.: «Європа мовчала, мовчала, мовчала, Коли Україна в крові потопала ...».

По-третє, постать Олександра Олесь мала вплив на подальший розвиток української літератури і культури. Дослідження літературної та громадської діяльності Олесь є актуальним у сучасній Україні, сприяє кращому розумінню історичних процесів, формуванню громадянської активності та національної самосвідомості. Його творча спадщина не тільки наділила українську літературу новими поетичними образами, але й спонукала громадян до активних дій у боротьбі за свої права та свободу. Вона допомагає в наш час краще усвідомити сучасні проблеми та шляхи їх вирішення, а також надихає на подальші досягнення у сфері культури та громадської діяльності.

Логічно, що зібраний та опрацьований матеріал можна з успіхом використати на уроках історії в 9 та 10 класах ЗЗСО, що дасть змогу розвинути передбачені НУШ компетентності. Зокрема, учням доцільно пропонувати роботу з ознайомлення із вище названими та ін. творами Олександра Олесь, що мали суспільне звучання, з метою їх аналізу в історичному контексті. Більш детально вивчати документи і ознайомлюватися з матеріалами про історичну постать письменника і громадського діяча рекомендується в рамках діяльності історико-краєзнавчого гуртка в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Матеріали особового походження: спогади, листування.

1. Думки та спогади про Олеся / Авт.-упоряд. Н. Суровцова. *Поет з душою вогняною : Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах*. Київ, 1999. С. 59–66.
2. З еміграційного архіву О. Олеся. *Хроніка 2000*. Київ, 1999. Вип. 29–30. С. 232–242.
3. Листи Олександра Олеся / Упоряд. М. Ткачук. Київ: Наукова думка, 1996. 368 с.
4. Листи Олександра Олеся до М. Коцюбинського. *Радянське літературознавство*. Київ, 1964. № 5. С. 83–89.
5. «Переконаний в тому, що правда вище всього» (Олександр Олесь і паризький тижневик «Тризуб»: листування) / Авт.-упоряд. В.М. Власенко. *Сумський історико-архівний журнал*. 2009. № VI–VII. С. 79–98.
6. Спогади про Олександра Олеся. За ред. М. Ткачука. Київ: Дніпро, 1990. 272 с.
7. Творчі матеріали та листування Олександра Олеся в його еміграційному архіві / Авт.-упоряд. Н. Лисенко. *Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ, 2007. Т. 3. С. 95–159.
8. Олесь О. [Автобіографія]. *Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ: ПЦ «Фоліант», 2009. Т. IV. С. 164–170.

II. Твори Олександра Олеся.

9. Олесь О. Вибір поезій 1903–1923. Прага: Накладом С. Лаврова, 1923. 160 с.
10. Олесь О. З Журбою Радість обнялась ... 3-є вид. Київ – Відень, 1920. Кн. 1: Поезії. 142 с.
11. Олесь О. Недруковані поезії (1919–1929 рр.). *Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія* / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Київ: ПЦ «Фоліант», 2007. Т. 3. 479 с.

- 12.Олесь О. Твори в двох томах / Упоряд., авт. передм. та приміт. Р.П. Радишевський. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. 1990. 958 с.
- 13.Олесь О. Твори в двох томах. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1990. Т. 2: Драматичні твори. Проза. Переклади. 690 с.
- 14.Олесь О. Твори. Вид. 2-ге. Т. 3. Київ: Вид. т-ва «Криниця», 1918. 144 с.

III. Монографії та статті.

- 15.Агеєва В. Проза Олександра Олесь. *Українська література в загальноосвітній школі*. Київ, 1985. № 11. С. 17–22.
- 16.Білоус П.О. «Він був і є – наш Олесь»: До 130-річчя від дня народження О. Олесь. *Українська мова та література*. Київ, 2008. № 5. С. 17–20.
- 17.Гнатюк Н. Олександр Олесь: До 110-ї річниці з дня народження. *Молода гвардія*. Київ, 1988. 4 грудня. С. 285.
- 18.Гундорова Т.І. Українська література ХХ століття: динаміка стильових процесів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2004. № 44. С. 5–12.
- 19.Гундорова Т.І. «Співець кохання і добра» (Про творчість Олександра Олесь). *Всесвітня література в школі*. Київ, 1990. № 11. С. 24–27.
- 20.Гундорова Т.І. Жанрово-стильові особливості прози Олександра Олесь. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. Острог, 2010. № 17. С. 13–17.
- 21.Гундорова Т.І. Олександр Олесь в еміграції. *Слово і час*. Київ, 1991. № 10. С. 83–88.
- 22.Дзюба І.М. Про українську культуру і літературу. Київ: Либідь, 2007. С. 206–215.
- 23.Дончик В.Г. Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. Кн. 2: 1960–1990-ті роки: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 1995. 509 с.
- 24.Жулинський М. Олександр Олесь (1878–1944). *Із забуття – в безсмертя: (сторінки призабутої спадщини)*. Київ, 1990. С. 92–97.

25. Жулинський М. Олександр Олесь. *Українська література*. Київ, 1994. Вип. 4. С. 12–22.
26. Жулинський М.Г. «Я – син України»: До 125-річчя від дня народження О. Олесь. *Дивослово*. Київ, 2003. № 3. С. 2–4.
27. Історія української літератури / За ред. М.Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2007. Т. 4, кн. 1. 584 с.
28. Історія української літератури. ХІХ століття: у 2 кн. / За ред. М. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. 656 с.
29. Історія української літератури: У 2 кн. / За ред. І. Дзеверіна. Київ: Либідь, 2000. Кн. 2. С. 459–464.
30. Килимник О.І. Олександр Олесь – майстер новели. *Українська мова та література в школі*. Київ, 2017. № 5. С. 26–31.
31. Кирилюк Є. Олександр Олесь. *Історія української літератури: У 8 т.* Київ, 1999. Т. 4. С. 283–294.
32. Коваленко Л.В. Поетика казок Олександра Олесь. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. Харків, 2018. № 53. С. 119–124.
33. Коваленко С. Олександр Олесь: «Я – син твій, Україно!». *Українська мова та література*. Київ, 2007. № 5. С. 10–15.
34. Ковалів Ю.І. «Я – вічний мандрівник»: До 130-річчя від дня народження О. Олесь. *Літературна Україна*. Київ, 2008. 5 грудня. С. 5.
35. Ковалів Ю.І. Олександр Олесь. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2004. 253 с.
36. Костюк Г.М. Поетика прози Олександра Олесь. *Українське літературознавство*. Київ, 2019. № 3. С. 12–18.
37. Лисенко Н. Невідомі автобіографічні записи О. Олесь. *Літературне джерелознавство. Текстологія* / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Київ: ПЦ «Фоліант», 2009. Т. 4. 398 с.
38. Мацько В.П. Українська еміграційна проза ХХ століття: монографія. Хмельницький, 2009. 388 с.

39. Мороз М.О. Олександр Олесь – майстер української новели. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. Чернівці, 2019. Вип. 687. С. 74–78.
40. Набока С.А. Олександр Олесь: Життя і творчість. *Розкажіть онуку*. Київ 1998. № 21. С. 53–56.
41. Неділько М.Г. Олександр Олесь: Поезія кохання. *Українська мова та література*. Київ, 2005. № 18. С. 24–28.
42. Погребенник Ф.П. Історія української літератури: У 2 кн. Київ: Либідь, 2005. 656 с.
43. П'ятаченко С. Ідея соборності України в поезії Олександра Олеся і Євгена Маланюка. *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*. Київ, 2005. № 7. С. 52–56.
44. Радишевський Р. Феномен Олександра Олеся. *Літературна Україна*. Київ, 2000. 9 березня. С. 6.
45. Романов С.М. Леся Українка і Олександр Олесь: на порубіжжі часів, світів, ідентичностей: монографія; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, науково-дослідний інститут Лесі Українки. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 500 с.
46. Сверстюк Є.О. Олександр Олесь: «Я – син України ...». *Українська література в загальноосвітній школі*. Київ, 2004. № 5. С. 3–7.
47. Стаття «Історія казки про Водяничка». *Наше життя. Our life*. New York–2005. № 10 (Vol. LX). Жовтень–october. С. 1–4.
48. Ткачук М. Олександр Олесь: Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1989. 208 с.
49. Українська література ХХ століття / За ред. В.Г. Дончика. Київ: Либідь, 2004. Т. 1. 688 с.

IV. Інтернет-джерела.

50. Вичерпно. Інформаційне видання Черкащини. Любов Олександра Олеся
URL: <https://vycherpno.ck.ua/lyubov-oleksandra-olesya/>
51. Енциклопедія Сучасної України. Олександр Олесь. URL:
<https://esu.com.ua/article-76384>

- 52.Олександр Олесь – лірик, співець кохання, патріот. Звенигородська публічна бібліотека ім. Ю.С. Кримського. Сайт бібліотеки м. Звенигородка. URL: http://www.zvenlib.in.ua/2018/12/blog-post_4.html
- 53.Олександр Олесь (1878–1944): Співець української душі. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/3537
- 54.Олександр Олесь: Живи Україно! Український інтерес. URL: <https://uain.press/blogs/1124318-1124318>
- 55.Олександр Олесь (1878–1944). Життєвий і творчий шлях. URL: https://uahistory.co/pidruchniki/slonyovska-ukraine-literature-10-class-2018-standard-level/40.php#google_vignette
- 56.Олександр Олесь: «Нагло ворони знялися, буйним сміхом залилися ...». *Українська правда*. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/586bc78eeea56/page_5/
- 57.Олександр Олесь: «Скеля в морі патріотизму». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2586330-oleksandr-oles-2-skela-v-mori-patriotizmu.html>
- 58.Співець національного відродження. Поезія Олександра Олеся. Національна історична бібліотека України. URL: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/587/>

V. Науково-довідкові видання.

- 59.Мовчан Р. Олександр Олесь. *Українська літературна енциклопедія*: У 5 т. Київ, 1995. Т. 4. С. 186–187.
- 60.Неврлий М. Олександр Олесь. *Українська радянська енциклопедія*: У 12 т. Київ, 1982. Т. 7. С. 468–469.
- 61.Тараненко О.О. Метафора. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол. Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. С. 307–309.
- 62.Українська література в еміграції: Довідник / За ред. І. Дзюби. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 824 с.

63. Українська література: Енциклопедичний словник / За ред. І.О. Дзеверіна. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. 576 с.

VI. Навчально-методична література.

64. Гордієнко-Митрофанова І.В. Теоретичні та методичні основи побудови ігрової маніпуляції педагогічної технології ІТООД МАРО. Харків: Майдан, 2006. 324 с.
65. Надольська О.А. Групова робота на уроках історії як засіб соціалізації учнівської молоді. *Таврійський вісник освіти*. Херсон, 2014. № 1 (1). С. 144–151.
66. Желіба О. Складаємо історичний портрет: Деякі рекомендації щодо вивчення історичної особистості на уроках історії. *Історія України*. Київ, 2006. № 42. Листопад. С. 16–18.
67. Курилів В. Методика викладання історії. Львів-Торонто, 2003. 248 с.
68. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
69. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
70. Соціалізація дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі: методичні рекомендації / Укл. Мойсєєв С.О., Назаренко Л.М. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. 48 с.
71. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XLV-ої Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. м. Мілан (Італія), 7 березня 2024 р. Київ, 2024. 301 с.
72. Фідря О. Роль та місце історичної особи на уроках історії. *Історія в школах України*. Київ, 2003. № 4. С. 26–31.

ДОДАТКИ

Додаток А

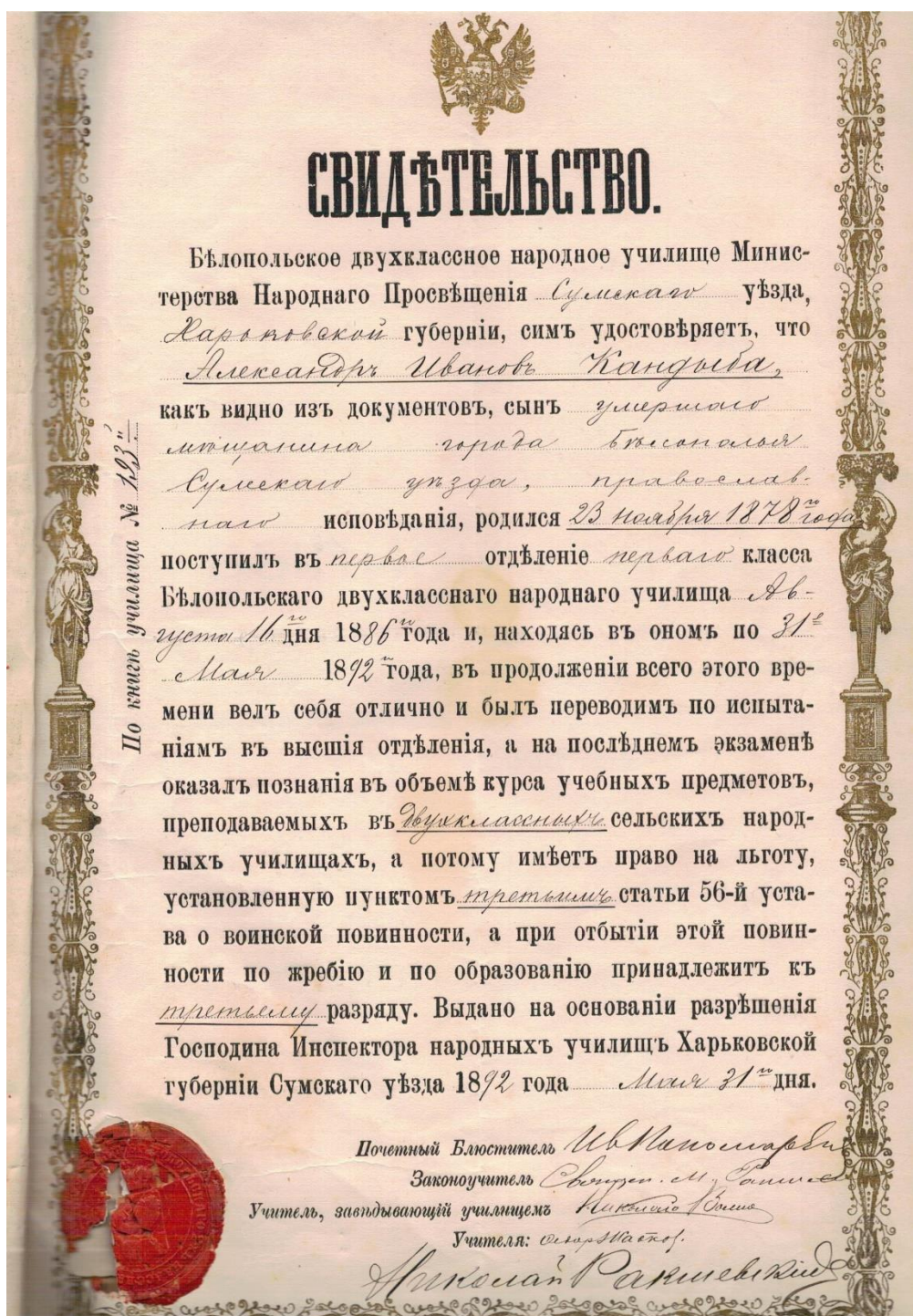
Хата, в якій народився О.І. Кандиба (Олександр Олесь),
с. Білопілля на Сумщині.

Джерело: <http://www.nbu.gov.ua/node/6321>

Додаток Б

Свідोцтво, видане Білопольським двокласним народним училищем Сумського повіту Олександрю Івановичу Кандибі, про те, що він навчався в училищі з 16 серпня 1886 р. до 31 травня 1892 р. Оригінал.

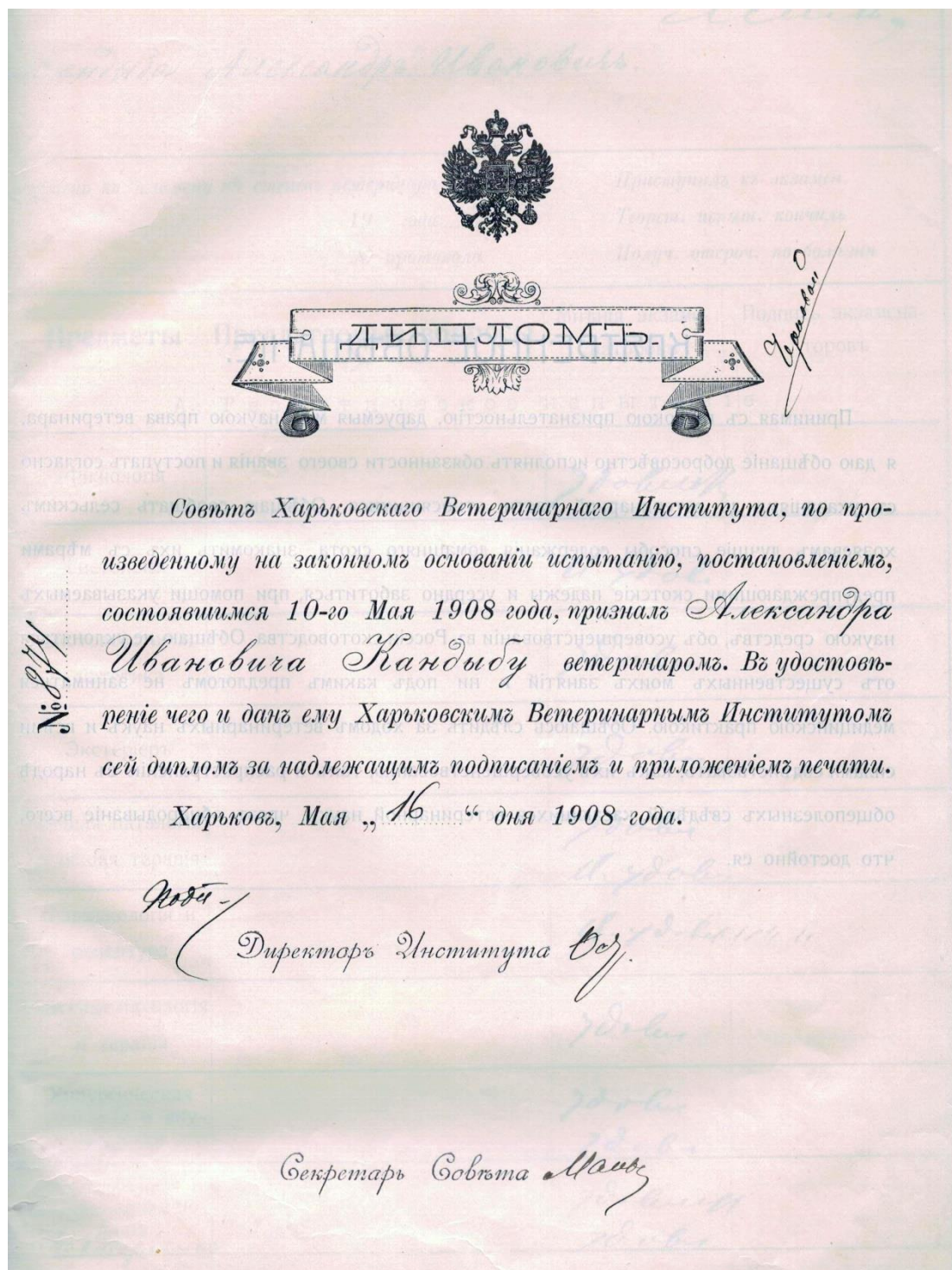

Джерело: http://archives.kh.gov.ua/?page_id=16751

Додаток В

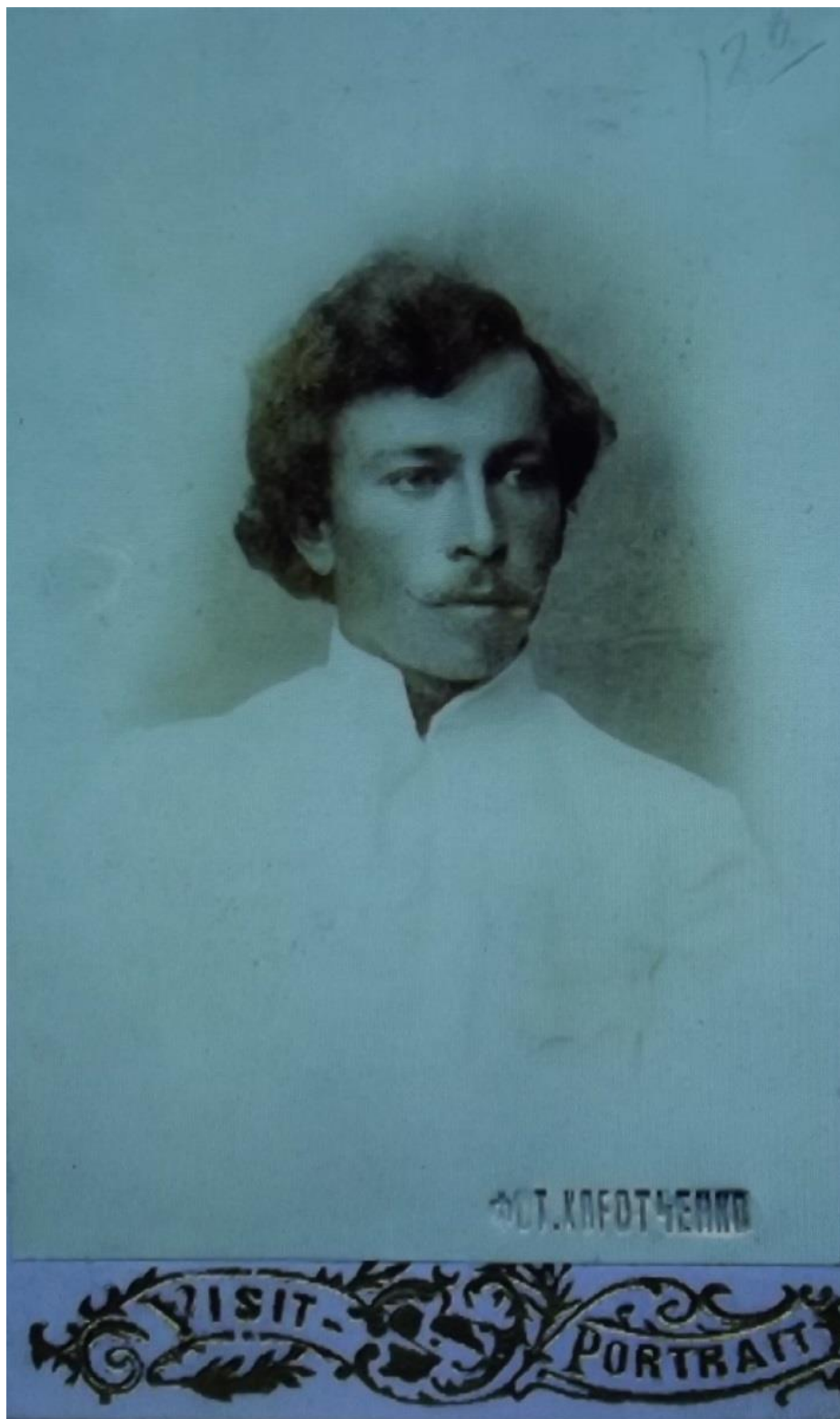
Диплом Олександра Івановича Кандиби про закінчення Харківського
ветеринарного інституту, виданий 16 травня 1908 року.

16 травня 1908 р.

Додаток Д

Олександр Олесь у студентські роки 1902 р. (фото з особистої справи студента
Харківського ветеринарного інституту)

Джерело: <https://bilopillia.city/blogs/64548/rodovid-nashogo-zemlyaka-oleksandra-olesya>

Додаток Ж

Подружжя Кандибів. На фото – Олександр зі своєю дружиною Вірою. 1911 р.

Джерело: <http://www.nbu.gov.ua/node/6321>

Додаток 3

Маловідоме фото Олександра Олеся з Лесею Петлюрою,
дочкою Симона Петлюри. Фото зроблено в німецькому містечку Марієнбаді
поблизу Чеських Карлових Вар. 1923 р.

Джерело: <https://history.sumy.ua/sources/media-documents/654-nevidome-foto-olesia.html>

Додаток К

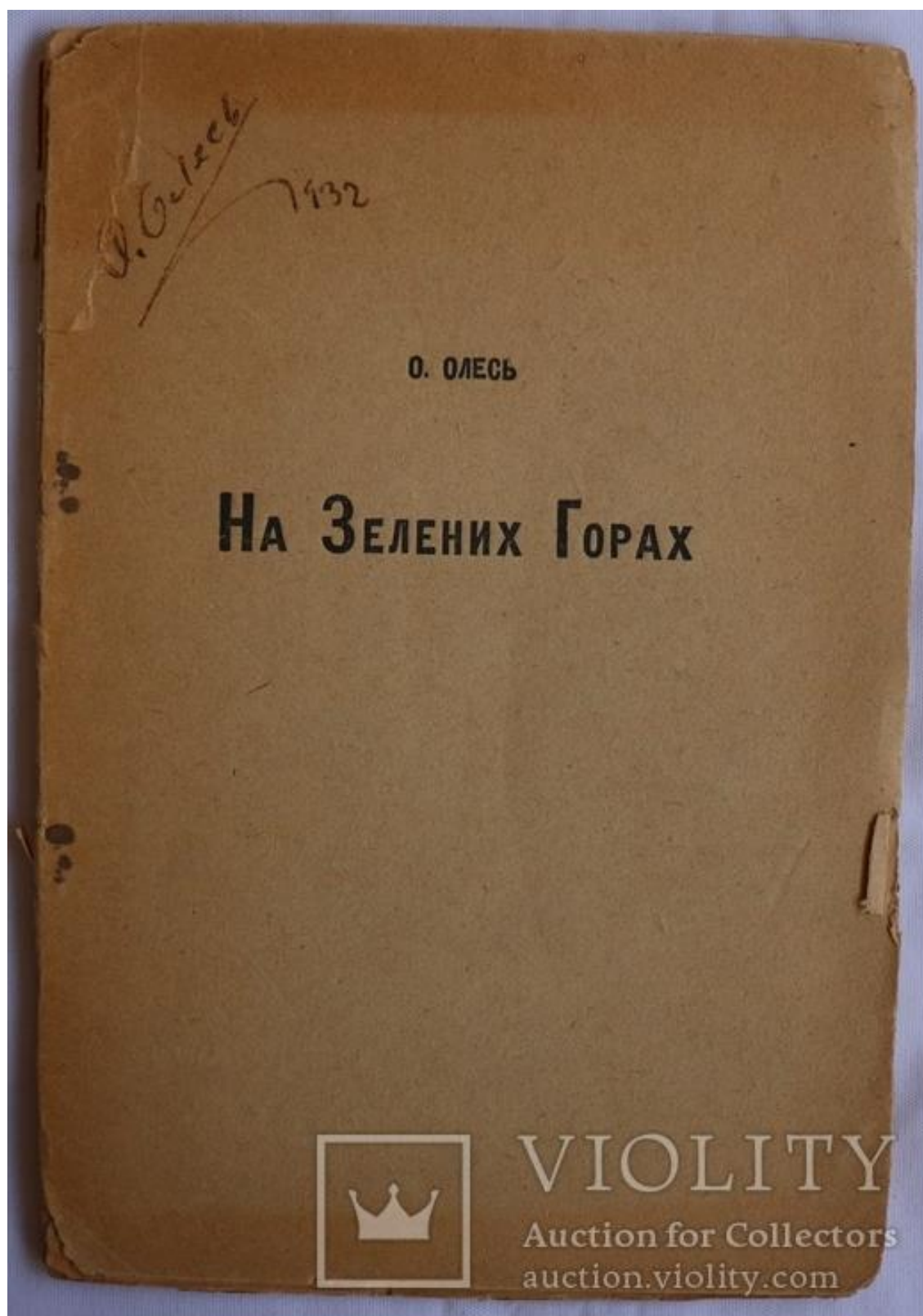
Лист Олександра Олеся Українському громадському комітету в Празі
з проханням перевезти видання його книжок з Відня до Праги. 18 січня 1924 р.

Українського Громадського Комітету
в Празі

В Відні, на синагу Мавойтера, лежить
43 скрини моїх книжок, виданих мною
в 1919 р. Цей синаг має перейти в інші
руки (нові власники "Антиреспект") і мусять
бути опущені до 1 лютого с. р.
Я хотів би свої книжки перевести
до Праги, де маю безплатний склад
і зв'язки мені легше було б орудувати ними.
Бровком ставився так, що з гарез
я маю можливість завітати до Транс-
портної Комісії за перевезення моїх зверта-
юся до Громадського Комітету з про-
ханням гарантувати транспортування
книжок вартістю переказу, а в випадку,
коли б в Празі я не міг знайти
заплатити за мене.
По доставці своїх книжок я неохоче

Додаток Л

Автограф Олександра Олеся на своїй збірці «На зелених горах» 1932 р.

Джерело: <https://violity.com/en/106459025-avtograf-o-olesya-na-zbirci-na-zelenih-gorah-1919-karpati-guculcshina>

Похорон Олександра Олеся на Ольшанському кладовищі в м. Прага. 1944 р.

Джерело: <https://history.sumy.ua/sources/media-documents/824-pokhoron-oleksandra-olesia-vystavka-foto-do-70-rokovyn-smerti-poeta.html>

Могила Олександра Олеся на Ольшанському кладовищі у Празі. Фото 2010 р.

Джерело:

https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Mohyla_Oleksandra_Olesya.jpg

Перепоховання Олександра Олеся та його дружини Віри Кандиби в Україні.

Фото 29 січня 2017 р.

Джерело: <https://www.vin.gov.ua/news/top-novyny/1426-tvorchist-oleksandra-olesia-pokazuie-iak-treba-liubyty-ukrainu-prezydent-razom-z-druzhynoiu-vzialy-uchast-u-panakhydi-proshchanni-z-poetom>

План-конспект уроку.

10 клас

Тема: Олександр Олесь – діяльність українця в політичній еміграції.**Мета:****Навчальна:**

- ознайомити учнів з діяльністю поета Олександра Олеся; *-інформаційна;*
- навчити визначати причини еміграції багатьох письменників , зокрема О. Олеся в 20-тих роках ХХ століття; *- аксіологічна;*
- навчити проаналізувати історичне значення творчості О. Олеся та його вплив на розвиток історичних подій в Україні та за її межами; *- аксіологічна;*
- навчити встановлювати хронологічну послідовність подій; *-хронологічна;*
- навчити давати оцінку діяльності історичної особи; *-аксіологічна;*
- ознайомити учнів із творами письменника та пояснити який вплив вони мали на формування національної свідомості українців в ті часи; *- інформаційна;*
- створити умови для розуміння важливості вивчення особистості О. Олеся на уроках історії ; *- інформаційна;*
- допомогти учням пізнати, розкрити і осмислити витoki творчості Олександра Олеся, його місце і значення в культурному житті України; *-аксіологічна;*

Розвиваюча:

- розвивати інтерес до вивчення історії; *-інформаційна;*
- ознайомити учнів з термінами («еміграція» , «Український вільний університет», «Союз українських журналістів»); *-інформаційна*
- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (шляхом усних відповідей); *-логічна*
- розвивати в учнів критичне мислення (за допомогою вправ,інтерактивних ігор, роботи з історичними документами) *-аксіологічна;*
- розвивати вміння вести дискусію, висловлювати власну точку зору щодо подій минулого, вміння лаконічно формулювати свою думку (на основі методу «Мікрофон»); *- аксіологічна*
- розвивати навички роботи з джерелами інформації (за допомогою гри «Реставратор», «Знайди спільне» та групової роботи); *- інформаційна;*
- розвивати в учнів уміння аналізувати історичні події, критично оцінювати історичні факти та діяльність історичних постатей; *-аксіологічна*
- розвинути навичок самостійного синтезу літературно-історичного та біографічного матеріалу (за допомогою групової роботи); *- аксіологічна*

Виховна:

- сприяти формуванню глибокої зацікавленості учнів у вивченні минулого; - *аксіологічна*
- формувати в учнів історичну свідомість; -*аксіологічна*
- виховувати в учнів сталий інтерес до літературно – історичного минулого своєї країни (на основі гри «Знайди пару», «Знайди спільне»); -*аксіологічна*
- виховувати розуміння важливості історичних знань (на основі гри «Реставрація»); - *логічна*
- формувати комунікативну компетентність (шляхом спільної роботи на уроці та заповнення таблиці); -*комунікативна*
- виховувати позитивне ставлення учнів до навчально-пізнавальної діяльності (на основі групової роботи);-*аксіологічна*
- формувати громадянську свідомість;- ; -*аксіологічна*
- виховувати почуття національної гордості та самосвідомості, повагу до національної історії, до борців за незалежність України, любов до Батьківщини і бажання примножувати досягнення попередніх поколінь; -*аксіологічна*
- формувати в учнів аналітичного мислення на підставі особистого усвідомлення минулого (на основі вправи «Асоціативний кущ»);- *аксіологічна*;

Тип уроку: інтегрований (історія України-українська література).

Обладнання: портрет О. Олеся, історичні документи, поетичні збірки, відео-матеріал.

Основні дати: 23 листопада (5 грудня) 1878 р. – народився О. Олесь, 1905 р. – його твори вперше опубліковані в альманасі «Багаття», 1907–1911 рр. – опубліковано 3 збірки, 1919 р. – еміграція до Угорщини, 1930 р. – збірка «Минуле України в піснях», 1935 р. – драма «Земля обітована», 22 липня 1944 р. – помирає О. Олесь.

Основні терміни: «еміграція».

Історичні постаті: О. Олесь

План уроку

1. Життєвий та творчий шлях поета-емігранта .
2. Громадянська діяльність в еміграції Олександра Олеся .
- 3 . Історичне значення діяльності Олеся його внесок в українську культуру.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями. Перевірка відсутніх. Повідомлення теми, мети та плану заняття. Організація уваги учнів: «Бажаю вам гарного настрою та сподіваюсь на вашу активність»		
3 хв	II. Мотиваційний етап	Для мотивації навчальної діяльності використаємо уривок із вірша «Європа мовчала» 1931 рік: <i>«Коли Україна за право життя З катми боролась, жила і вмирала, І ждала, хотіла лише співчуття, Європа мовчала... Коли Україна в нерівній боротьбі Вся сходилла кров'ю і слізьми стікала І дружної помочі ждала собі, Європа мовчала...»</i>	Уважно прочитавши уривок вірша обміркуйте. - Чи є актуальним цей вірш в сьогодення? Чому саме? - Пригадайте хто був ворогом України в той час ? - Догадуєтесь про які події нам розповідає поет, якщо вірш написаний в 30-ті роки XX століття ?	аксіологічна
2 хв	IV. Актуалізаційний етап	<u>Перегляд відеоматеріалу</u> Етап актуалізації проводиться за допомогою перегляду ролика на YouTube про О.Олесь. Матеріал закріплюється шляхом усних відповідей.	Усна відповідь - Чому, на вашу думку, Олександр Олесь є важливою постаттю в українській історії та літературі? - Які літературні та культурні течії були актуальними за часів Олександра Олесь? - Чи запам'ятали ви що говорила про	аксіологічна

		 Олександр Олесь Пишемо історію 26 тис. переглядів • 6 років тому FREEDOM В січні 2017 року вся Україна спостерігала за перепиханням https://www.youtube.com/watch?v=duo_sJA0IZw	письменника Леся Українка? Чому вона так виразилась про нього? - Хто сказав слова : « Окрім Т. Шевченка, до і після Олександра Олеся не було такого ж сильного поетичного таланту в українському письменництві» (Михайло Грушевський)													
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<u>1. Життєвий та творчий шлях поета-емігранта</u> Олександр Іванович Кандиба назавжди увійшов в історію українського письменства як видатний поет-символіст і талановитий драматург. Для публікації творів використовував псевдонім Олександр Олесь. Олександр Олесь народився 5 грудня 1878 року в м. Білопіль в Лебединському повіті Слобожанщини, Сумської області. Тут Олександр Олесь закінчив початкову школу й двокласне училище, а у віці 15 років (1893) вступив до хліборобської школи у містечку Деркачінеподалік Харкова. Там Олександр брав участь у випуску рукописних журналів «Комета» та «Первоцвіт», в яких з’являються його перші вірші. Став вільним слухачем агрономічного	<u>Робота з таблицею</u> Учні повинні створити таблицю таким чином: <table><tr><th>Рік</th><th>Внесок</th></tr><tr><td>1890-1900 рр.</td><td>Що зробив....</td></tr><tr><td>1900-1910рр.</td><td></td></tr><tr><td>1910-1920 рр.</td><td></td></tr><tr><td>1920-1930- рр.</td><td></td></tr><tr><td>1930-1940 рр.</td><td></td></tr></table>	Рік	Внесок	1890-1900 рр.	Що зробив....	1900-1910рр.		1910-1920 рр.		1920-1930- рр.		1930-1940 рр.		Хроно логічна- аксіологічн а
Рік	Внесок															
1890-1900 рр.	Що зробив....															
1900-1910рр.																
1910-1920 рр.																
1920-1930- рр.																
1930-1940 рр.																

відділення Київського політехнічного інституту, незабаром через матеріальні нестатки Олесь змушений був залишити його. Працює в херсонських степах.

1903 Олесь вступив до Харківського ветеринарного інституту. Під час навчання в університеті, паралельно працює на Дарницькій скотобійні.

У 1905 р. альманах «Багаття» вперше публікує твори Олександра Олесь.

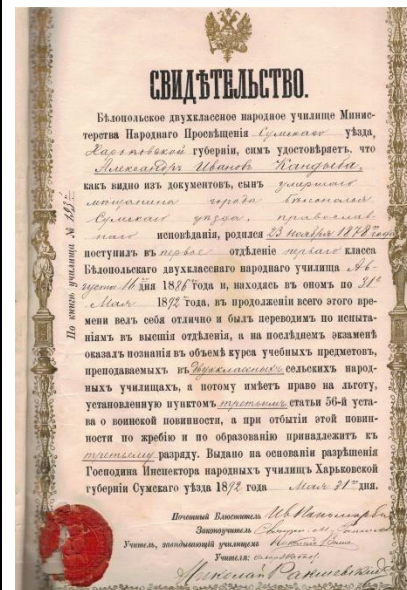
За 1907–1918 рр. поет створив шість книг: «З журбою радість обнялась» (1907). Творами талановитого поета-лірика захопилася освічена громадськість, з нетерпінням очікуючи нових видань. книжка «Драматичні етюди» (Кн. IV, 1914). 1909 року вийшла друком збірка «Будь мечем моїм!..» (1909, авторська назва була знята цензурою, тому книжка вийшла під заголовком «Поезії. Кн. II»). 1911-го — третя збірка «Книжка третя».

Подорож Гуцульщиною у 1912 р. збагатила поета незабутніми враженнями. Зустріч з Гуцульщиною знайшла втілення у поемі «На зелених горах» (1915): в ній «країна див» асоціюється з вільним духом українського народу. Тоді ж, 1912 року, О. Олесь

Таблиця створюється на основні поданого матеріалу вчителем.

Робота з історичними документами

Розгляньте історичні документи. Проаналізуйте їх, дайте визначення якому періоду життя Олесь вони відповідають та про що нам розповідають.

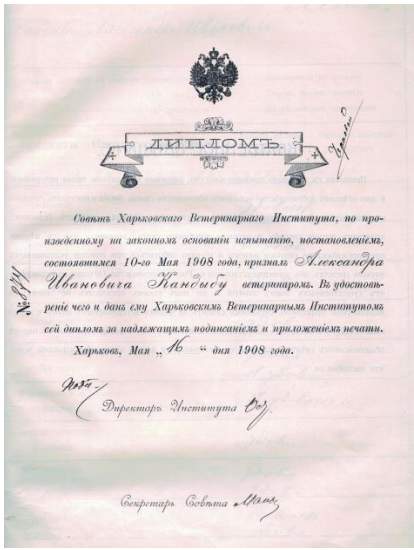
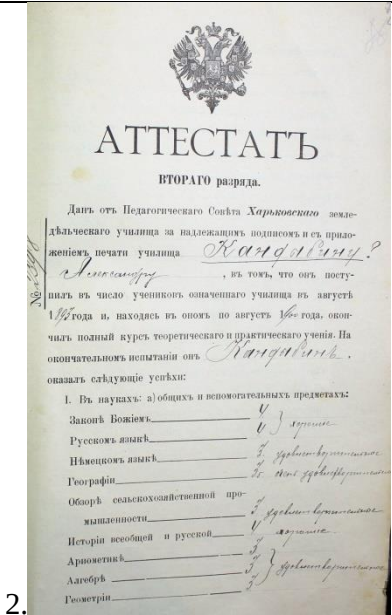
1.

аксіологічн
а

познайомився та провів кілька днів у Карпатах з І. Франком (який справив на нього «надзвичайно фayne враження»), з В. Гнатюком, О. Кобилянською, М. Коцюбинським.

У 1913 р. Олександр Олесь побував в Італії, написав низку віршів («Мов келих срібного вина», «Італійська ніч підкралась», «В долині тихий сон летить»). У 1917 р Олександр Олесь видає нову книжку поезій, в якій особливу увагу привертає цикл «З щоденника. Р. 1917». Після більшовицького жовтневого перевороту Олесь опиняється за кордоном (1919). Еміграція стала трагедією життя Олесь. Після еміграції за кордон оселяється і періодично живе в Будапешті, Відні, Берліні, Празі.

Поет хоче відвести душу в сивій давнині, він багато пише про міжусобиці княжої доби, які призвели до занепаду Київську Русь. Так з’являється збірка «Минуле України в піснях», видана 1930 р. у Львові. У вересні 1939 р. спалахнула Друга світова війна. Поета не покидають тривожні думи про сина Олега — активного учасника руху Опору. Восени 1941 р. юнак побував у Києві, мріючи про відновлення української державності. Та боротьба була нерівною:

Запитання до документів:

Аксіологічн
а

логічна

		нацисти схопили Олега Ольжича і в червні 1944 р. закатували в концтаборі Заксенгаузен. Так передчасно обірвалося життя відомого вченого-археолога і талановитого поета. 22 липня 1944 року Олександр Олесь помер у Празі, невдовзі після того, як одержав повідомлення про загибель сина Олега Ольжича. Похований на Ольшанському кладовищі в Празі. У 2010 році в м. Білопіллі було встановлено пам'ятник Олександру Олесю. Помер Олександр Олесь 22 липня 1944 року в Празі, де його і поховали на Ольшанському цвинтарі. 3 січня 2017 року стало відомо про ексгумацію тіл Олександра Олеся та його дружини. Пізніше родичі поета погодились на перепоховання поета в Україні. <u>2. Громадянська діяльність в еміграції</u> <u>Олександра Олеся</u> Творчість Олександра Олеся виразно поділяється на два періоди в житті – до та в еміграції. У 1919 році він виїхав до Будапешта в якості аташе з питань культури посольства Уряду УНР в Угорщині. У 1920 році виїхав до Відня (Австрія), коли впав Уряд УНР, де писав про здеморалізовану українську	1. Про який період життя вони нам розповідають ? 2. Яке відношення вони мають до життя О.Олеся?	
--	--	---	---	--

	еміграцію. Його критикували ті, хто лишилися в Україні і висміювали, ті, хто виїхали за кордон. У Відні очолював Союз українських журналістів та редагував журнал "На переломі". З 1924 жив у Празі. Постійно тужив за Україною, марив ріднею землею і все сподівався на повернення а найбільшим здобутком діяльності Союзу є, безперечно заснування Українського Вільного Університету (урочисте відкриття відбулося 23 жовтня 1921 р.). Саме Олесева програма діяльності Союзу ще у 1920 р. передбачала «основування на еміграції Вільного Університету, в яким можуть бути зведені дисципліни, відповідаючи духові й потребам часу, та який має стати в будуччині вільною академією наук і мистецтва». Отже, в еміграції (1919 — 1944) Олесь видає книги поезій "Чужиною" (1919), "Княжі часи. Минуле України в піснях" (1920), "Перезва" (1921), "Кому повім печаль мою..." (1923) "Поезії. Кн. X"(1931). Поета-вигнанця хвилюють жахливі вісті про голодомор 1933р. в Україні, про арешти й розстріли української інтелігенції, зокрема про розправу над особистим приятелем — письменником Антоном Крушельницьким та його дорослими синами Іваном і Тарасом у	Гра «Знайди спільне» Учні повинні з'єднати, те що відповідає потрібному періоду життя <table><tr><td>1924 р.</td><td> </td><td>Український вільний університет , поезія "Перезва"</td></tr><tr><td>1921 Р.</td><td> </td><td>Виїхав до Будапешту , аташе УНР</td></tr><tr><td>1919 р.</td><td> </td><td>Земля обітована</td></tr><tr><td>1935 р.</td><td> </td><td>Виїхав до Австрії , Союз українських журналістів та редагував журнал</td></tr><tr><td>1920 р.</td><td> </td><td>Переїзд до Праги</td></tr></table> https://wordwall.net/resource/74688321 Робота з картою Позначте на карті в яких містах жив О.Олесь за своє життя та в яких він побував	1924 р.		Український вільний університет , поезія "Перезва"	1921 Р.		Виїхав до Будапешту , аташе УНР	1919 р.		Земля обітована	1935 р.		Виїхав до Австрії , Союз українських журналістів та редагував журнал	1920 р.		Переїзд до Праги	Аксіологічна-хронологічна
1924 р.		Український вільний університет , поезія "Перезва"																
1921 Р.		Виїхав до Будапешту , аташе УНР																
1919 р.		Земля обітована																
1935 р.		Виїхав до Австрії , Союз українських журналістів та редагував журнал																
1920 р.		Переїзд до Праги																

грудні 1934 р. Трагедія, яка спіткала родину добрих знайомих, стала імпульсом до написання за кілька днів січня 1935 р. драми "Земля обітована".

Емігрував О.Олесь без родини, але воз'єднання родини сталось у м. Берліні в 1932 році.

3. Історичне значення діяльності Олесьа його внесок в українську культуру.

Літературний внесок

Поезія:

Олесь був одним із найвидатніших українських поетів початку ХХ століття. Його поетичні збірки, такі як "З журбою радість обнялась" (1907) та "Будь мечем моїм!" (1911), відзначаються емоційною глибиною, ліризмом та вишуканою мовою.

Його поезія відображає національні прагнення українців, боротьбу за незалежність, любов до рідної землі, а також загальнолюдські теми, як кохання, природа та сенс життя.

*Просторов
а*

Драматургія:

Олесь писав п'єси, які часто ставилися на сценах українських театрів. Вони були популярні як в Україні, так і серед української діаспори за кордоном.

Переклади:

Олександр Олесь активно займався перекладацькою діяльністю, знайомлячи українську аудиторію з творами світової літератури. Його переклади включають твори таких авторів, як Вільям Шекспір та Генрік Ібсен.

Громадська діяльність***Національне відродження:***

Олесь активно підтримував національно-визвольний рух в Україні. Його творчість і громадська діяльність були спрямовані на пробудження національної свідомості та сприяння розвитку української культури.

Він брав участь у діяльності різних українських організацій та спілок, спрямованих на популяризацію української мови і літератури.

Еміграція:**Вправа «Асоціативний кущ»**

Учні підбирають слова, які у них асоціюються з О.Олесем

Групова робота

Учитель ділить клас на дві групи. Перша група має створити таблицю у якій вказати твори, які були опубліковані в Україні та їхні дати, інша група твори опубліковані за кордоном та дати публікації.

аксіологічн
а

		Після подій 1919 року Олесь емігрував, проте продовжував працювати на благо української культури, підтримуючи зв'язок з українською діаспорою та публікуючи свої твори за кордоном. Вплив на українську культуру Формування національної ідентичності: Через свою творчість Олесь сприяв формуванню національної ідентичності українців, висвітлюючи важливість рідної мови, історії та культури. Літературна спадщина: Твори Олесь стали невід'ємною частиною української літературної спадщини. Його поезія та драматургія досі залишаються популярними і вивчаються в школах та університетах. Культурний вплив: Олесь вплинув на багатьох наступних поколінь українських письменників та поетів, ставши прикладом для наслідування в боротьбі за культурну незалежність і самобутність.		аксіологічна
6 хв	VI.Систематизація знань		1.Гра «Реставратор» Основна мета гри– реставрувати пошкоджений	Аксіологічна-хронологічна

			історичний текст, у якому бракує слів, дат, певних назв і т. д. https://learningapps.org/watch?v=pk1x4z4vt24 2.Гра «Знайди пару» Учням потрібно знайти пару , що пов'язана з датою. https://learningapps.org/watch?v=ps196ce2524	<i>на</i> <i>аксіологічн</i> <i>а</i> <i>хронологіч</i> <i>на</i>
3 хв	VII. Висновки	Отже, Олександр Олесь відчував цей світ романтично. Зображав його так, як і бачив – різноманітними барвами. У його творах можна простежувати як і радісні, так і сумні мотиви. Не зважаючи на життєві обставини продовжував плекати Україну та її культуру. Протягом усього життя автор продовжував писати про життєрадісні моменти, мотиви. Надихав людей бачити красу навколо. Він закликав нас пройтися оптимізмом та вірити у краще.	1.Вправа «Мікрофон» - Мене зачарувало... - Я відкрила/в для себе... - На мій погляд...	<i>логічна</i> <i>мовленнєва</i>
1 хв	VIII. Домашнє завдання		На вибір: 1. Скласти інтелект-карту про О. Олеся 2. Зробити презентацію або реферат про О. Олеся	<i>аксіологічн</i> <i>а</i>

